

**SPOLJNOPOLITIČKE
SVESKE**

RUSIJA I BALKAN – EKSPANZIJA I POTISKIVANJE

02/2019

**Evropski
pokret
Srbija**

SPOLJNOPOLITIČKE
SVESKE

**RUSIJA I BALKAN –
EKSPANZIJA I
POTISKIVANJE**

02/2019

Beograd, septembar 2019. godine

Spoljnopolitičke sveske 02/19

Rusija i Balkan – ekspanzija i potiskivanje

IZDAVAČ:

Evropski pokret u Srbiji

Forum za međunarodne odnose

Kralja Milana 31/II, Beograd

Tel: 011/ 3640-174

office@emins.org

www.emins.org

ZA IZDAVAČA:

Suzana Grubješić

UREDNIKA:

Jelica Minić

AUTORI:

Srećko Đukić

Boris Varga

KORDINATORKA PROJEKTA:

Jelica Minić

LEKTURA I KOREKTURA:

Nina Lopandić

DIZAJN:

Marko Zakovski

ELEKTRONSKO IZDANJE

ISBN 978-86-80046-62-4

Mišljenja i stavovi izraženi u publikaciji predstavljaju stavove autora i ne odražavaju neophodno i zvanične stavove Foruma za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji.

Sadržaj

Uvodne napomene	4
1. Uvod - o odnosima Rusije u regionu	5
2. Geopolitički ciljevi Rusije na Balkanu (po državama/entitetima)	7
2.1 Srbija	9
2.2 Kosovo	12
2.3 BiH/Republika Srpska	14
2.4 Crna Gora	19
2.5 Hrvatska	21
2.6 Makedonija	24
2.7 Grčka	26
2.8 Bugarska	27
2.9 Albanija	29
3. Šta Srbija i Zapadni Balkan mogu da očekuju od Rusije	31
3.1 Trgovina, sankcije, Evroazijska ekonomska unija	32
3.2 Energenti	34
3.3 Vojno-politički aspekti (ODKB <i>vis a vis</i> NATO)	35
4. I Zapad i Istok	38
4.1 Zapadni Balkan u Makronovom „trećem krugu“ EU	38
4.2 Kineski novi put svile na Balkanu	40
4.3 Ima li EU alternativu?	41
5. Zaključak	43
6. Literatura, dokumenti i druge publikacije	45
O autorima	47

Sažetak

Jedan od najvećih izazova za sve činioce na Balkanu, za njegove narode i države i (ne)rešene probleme, jeste prisustvo Rusije, velike, nekada super sile, sa njenim istorijskim i novim ciljevima. Na sceni su, razume se, i druge sile, kao što su uvek i bile. U tom kontekstu, ovaj rad predstavlja jedan pokušaj da se aktuelni ruski spoljnopolitički i geopolitički interesi na Balkanskom poluostrvu, najčešće povezani sa tradicionalnim, potpunije osvetle polazeći od činjenice veoma poodmaklih, čak bi se moglo reći nepovratnih evroatlanstkih procesa u našem regionu kojima je on na neki način “ograđen”. Posebna pažnja usmerena je na sporna pitanja kao što su članstvo u EU i NATO-u, sankcije, energija, bezbednost, Kosovo, na sporno državno uređenje BiH, pa čak i na ime države BJRМ. Za uređenje preostalih krupnih pitanja u interesu naroda i zemalja našeg regiona, važno je poznavanje Rusije, njene politike, interesa i pozicija sa kojih ona nastupa.

Autori konstatuju da je poslednjih godina primetna ekspanzija Rusije na Balkanu u različitim sferama, počev od političke, ekonomske, energetske naročito kada se radi o gasu i gasnim konekcijama, a posebno na planu jačanja “meke moći”. Primetno je takođe da Zapad potiskuje ruski uticaj vidljivije i odlučnije nego ranijih godina naročito na delovima Zapadnog Balkana na kojima se odigrava širenje NATO-a na nove države - Crna Gora, Albanija i Makedonija.

Ključne reči: *Balkan, Srbija, Rusija, EU, Zapad, NATO, Kina, Turska, spoljna politika.*

Uvod - o ulozi i odnosima Rusije u regionu

Naše najnovije istraživanje predstavlja analizu aktuelnog razvoja odnosa na Balkanu, između zemlja Poluostrva i njihovog tradicionalnog partnera Rusije, i novih i starih veza i namera Rusije u odnosima sa pojedinim državama regiona. Za Rusiju su u centru pažnje i delovanja kako oni postoje tako naravno još više novi interesi koje donose novi izazovi i razvoj međunarodnih odnosa. Ukratko, u regionu i šire u Evropi i svetu, Rusija se uglavnom projektuje i doživljava, nakon godina posle SSSR-a provedenih „na kolenima“, kao ekspanzivna povratnička sila na Balkanu. Uz to, angažovanjem na Balkanu, koje neki doživljavaju samo kao povratak, a neki kao novu rusku ekspanziju, Moskva pokušava da probleme iz svog neposrednog okruženja (proširenje NATO-a pa i EU, zatim Ukrajine, Gruzije), poznatim spoljnopolitičkim metodama transponuje i odgurne dalje od svoga dvorišta pred balkanska vrata. Naše prethodno istraživanje bilo je isključivo fokusirano na odnose Srbije i Ruske Federacije i kako ti odnosi utiču na proces integracije Srbije u EU i na njeno buduće članstvo u Uniji. Spoljna politika Srbije nastavlja sve više da lavira između Brisela i Moskve, u nedostatku političke volje i vizije da se dosledno i do kraja usredsredi ka glavnom cilju, a to su odnosi sa i proces ubrzane integracije u EU, što je više od deceniju i po zvanično utvrđeni spoljnopolitički prioritet države.¹

Ovim istraživanjem, nastojali smo da proširimo korpus država koje obuhvatamo u regionu koje su suočene sa „ruskim faktorom“, da uporedo posmatramo odnose Srbije (a u potrebnoj meri i Kosova) i celog balkanskog regiona, odnosno država regiona sa Ruskom Federacijom. U tom kontekstu su uključene i ostale tranzicione države (BiH, Crna Gora, Albanija i Severna Makedonija), kao i balkanske države članice EU (Hrvatska, Bugarska i Grčka). Uprkos velikim očekivanjima i nadama, proširenje i primena evropskih vrednosti i kretanje ka EU veoma sporo napreduju, ako uopšte i napreduju. S druge strane, Rusija se, prema nekim ocenama, uspešno probija u region, što mnogi doživljavaju kao „pravu rusku ekspanziju“, bilo kao političku i energetska, bilo kao vojno-tehničku. To je poseda dvostrukog oklevanja: sa jedne strane u evroatlantskim integracijama, a sa druge strane naročito zemalja Zapadnog Balkan koje nisu ni u EU ni u NATO, što otvara prostor za delovanje „ruskog faktora“.

Ti odnosi se i nalaze u fokusu ove analize u kontekstu širih međunarodnih i spoljnopolitičkih kretanja prisutnih u našem regionu već duže vreme. Postoji potreba da iznova sagledamo nove (stare) geopolitičke ciljeve i interese Rusije na Balkanu, i ustanovimo da li se oni uopšte menjaju i ekspaniraju.

Međutim, šta nas u tome očekuje: „svetla budućnost ili potpuna marginalizacija“ pita se i londnoski „Economist“ i na jedan sintetički način sumira odgovor. „Zapadni Balkan - Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora i Srbija pate od raznih bolesti. Region se odlikuje visokim geopolitičkim rizikom. Bezbednosni rizici uključuju više bilateralnih sporova; trajno neprijateljstvo iz ratova 1990-ih; opasnosti od islamskog fundamentalizma. Pored toga tu su i dodatne tenzije. EU se suočava sa geopolitičkom konkurencijom u regionu iz Kine, Rusije, Turske. U ovom regionu, ti faktori su predispozicija političkog rizika i nestabilnosti, uključujući etničku fragmentaciju; nisko poverenje javnosti u vlast; istoriju sukoba; visoku nezaposlenost; lak pristup naoružavanju; rizik od terorizma; međunarodnu napetost; kršenje ljudskih prava; postojanje grupnog kriminala, korupcije; veliki broj izbeglica i raseljenih lica. Godine 2003. na samitu u Solunu, u Grčkoj, lideri EU su obećali balkanskim zemljama članstvo u EU. Petnaest godina kasnije članstvo u EU ostaje za šest zemalja Zapadnog Balkana neka daleka mogućnost“.²

1 Đukić, Srećko, Varga, Boris. 2017. Srbija na putu ka EU i Rusija, Spoljnopolitičke sveske 02/17, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd. <http://arhiva.emins.org/uploads/useruploads/forum-mo/spoljnopoliticke-sveske-02-2017.pdf>

2 EIU.Western-Balkans-to-2025-report%20(1).pdf (Pristupljeno 5. juna 2019)

Ova sagledavanja su nam potrebna i važna zato što intenziviranje dinamike ruske spoljne politike na Balkanu nije samo regionalno pitanje, već deo šire slike promena geopolitičkih okolnosti i zainteresovanosti velikih sila (SAD, EU, Rusija, Kina) za Jugoistočnu Evropu.

Podstrek za izradu jedne ovakve studije bila su i pisma autorima u vezi prethodne studije, *Srbija na putu ka EU i Rusija*, koja su bila upućena iz više država Evrope (Španije, Poljske, Češke, Ukrajine, Rusije) u kojima su se pohvalno izražavali o studiji iz 2017. uz pitanja o nastavku istraživanja ruskog prisustva u regionu, odnosno u Srbiji.

U tom radu je pokazano koliko je složen i skoro nemoguć proces usvajanja evropskih vrednosti kada se u praksi vodi politika „i EU, i Rusija”, odnosno i članstvo u EU i istovremeno, strateško partnerstvo sa Ruskom Federacijom. U pregovaračkom procesu od 35 poglavlja postoje ona sa kojima saradnja Srbije sa Rusijom ne korespondira, nego usporava ili čak zaustavlja proces integracije u EU. Koristeći se kriterijumima iz 35 pregovaračkih Poglavlja, autori su analizirali koliko ovakva spoljna politika Beograda utiče na proces evropske integracije Srbije. Konstatovano je da postoje barem četiri pregovaračka Poglavlja zbog kojih Srbija, ukoliko želi da se integriše u EU, mora napusti politiku „sedenja na dve stolice”. Mi smo svesni da se u procesu evropskih integracija Srbije, Srbiji iz Brisela mnogo šta „gleda kroz prste“ (to zna naravno i Beograd), a to je zbog činjenice da ostaje nerešeno „pitanje svih pitanja“ - Kosovo, ili zaključenje pravno obavezujućeg sveobuhvatnog sporazuma o priznavanju Kosova i njegovog članstva u OUN. Danas pouzdano vidimo da ta politika popuštanja da bi se rešilo kosovsko pitanje nije donela ništa, da je pitanje bezbednosti pa i same saradnje postalo složenije, a odnosi u regionu komplikovaniji.

Osim toga, ova studija se oslanja na rezultate još jednog šireg istraživanja koje je sprovela i objavila kancelarija *Friedrich Ebert Stiftung-a* u Beču, „Security radar 2019: Wake-up call for Europe!“.

2. Geopolitički ciljevi Rusije na Balkanu (po državama/entitetima)

Rusko prisustvo na Balkanu i u pojedinim zemljama regiona, odnosno među pojedinim narodima, Slovenima i hrišćanima posebno, dugo je nekoliko vekova. Međutim, ono je praćeno različitim intenzitetom ruskog političkog, vojnog, ili ekonomskog, a posebno kulturnog, humanitarnog ili duhovnog uticaja. Prisustvo Rusije na Balkanu i snaga njenog uticaja, najtešnje su povezani, i uslovljeni, jaćinom njene unutrašnje snage, zatim odnosima u prvom redu sa velikim evropskim, a zatim i svetskim državama, te ruskim geopolitićkim ciljevima i igrama upravo sa tim silama. U neku ruku to je slika i prilika položaja i odnosa Rusije prema Balkanu, Jugoslaviji, Srbiji i drugim zemljama regiona na isteku prošlog XX veka i u prvim decenijama ovog XXI veka. Onda kada je Rusija bila slaba, kada je padala, ona se povlačila u sebe i sa Balkana, držala do odnosa sa najvećim svetskim faktorima, a na našim prostorima nije dovodila u pitanje svoje duhovno prisustvo. Međutim, i kada se ekonomski počela oporavljati i politički uzdizati u pokušaju intenzivnije integracije sa Zapadom, sa SAD, EU, i NATO, Rusija se („iz finansijskih razloga“) vojno povlaći sa Balkana, odnosno iz bivše Jugoslavije, izvodeći svoje nevelike vojne kontigente iz sastava SFOR-a (BiH) i KFOR-a (KiM). Uviđajući da ne samo tim, ne baš osmišljenim činom, njen uticaj dodatno slabi, Rusija pokušava da svoje prisustvo oživi i povrati prisustvom na drugim humanitarnim segmentima, ponudama za široku vojno-tehnićku saradnju, opštim političko-diplomatskim uticajem, a naravno na prvom mestu u segmetnu energije (gasa).

Međutim, ranije skoro plebiscitarno opredeljenje za evropske i evroatlantske integracije u Balkanskim zemljama je poljuljano iz poznatih razloga pa je taj cilj sve udaljeniji a ne sve blićie, i izostaju oćekivani rezultati. To onda dobro doće kao platforma onima koji bi da menjaju takav kurs na Balkanu, ili bar u pojedinim slabim zemljama. Naravno, koriste se različiti metodi i instrumenti trgovine i politike kako bi se pozicije i uticaj na Balkanu ućvrstili i proširili. Moćda je Balkan jedinstven u pogledu tolikih spoljnih uticaja (EU, NATO, SAD, Rusija, Kina, Turska, pojedine islamske zemlje), ali mu to, zbog njegove balkanske nesavršenosti („balkanizacije“), ne donosi nikakve dividende.

Rusija niz poslednjih godina ne ųeli viće da nijedna zemlja postane ćlanica NATO, mada samo pre petnaestak godina nije iskljućivla ni svoje ćlanstvo dok nije zakljućila *sui generis* sporazum sa NATO-om. Ali za današnji negativni stav Rusije nije viće vaćno gde se ta zemlja geografski nalazi, da li je sused ili je daleko od njenih granica, i koji su njeni objektivni vojni i uopšte kapaciteti od stratećkog znaćaja, ako ih ima. Tu svoju politiku Rusija je ubedljivo demonstrirala na primeru Makedonije, pokušavajući da podrije istorijski sporazum Grćke i Makedonije za rećenje ćetvrtvekovno dugog spora oko makedonskog imena. Makedonski premijer Zoran Zaev je upozoravao kako su grćki biznismeni, simpatizeri „ruske stvari“, pokušali da podmite ljude da izazovu nasilje u Makedoniji.³ Slućbenici ruske ambasade u Atini ćak su novcem pokušali da privole politićare, poslovne ljude i monahe na Atosu da deluju protiv rećenja pomenutog spora oko imena. Atina je zbog toga u julu (2018) bila prinućdena da protera ruske diplomate, nakon ćega je i Moskva proterala grćke.

Međutim, svaka analiza investicija, trgovine, finansijskih tokova pokazuje da su drćzave našeg regiona, bile one ćlanice EU ili ne, odavno duboko povezane sa EU, pri ćemu je naravno i dalje najjaći politićki uticaj Zapada. Krug zemalja koje nisu u EU ovuhvata pet drćzava (Srbija, Makedonija, Albanija, Crna Gora i BiH) i Kosovo, dok u ćlanstvu NATO-a nisu samo dve drćzave (Srbija i BiH) i Kosovo. Severna Makedonija je „gotova stvar“. Rusija pokušava da na balkanskoj šahovskoj tabli iskoristi taj vakuum, ta „nebranjena polja“, da bi ostvarila skok i povratila uticaj, zabelećila geopolitićki prodor u region udaljen

3 http://webtribune.rs/dukanovic-u-panici-referendum-u-makedoniji-alarm-za-uzbunu-briselu/?utm_source=pushengage&utm_medium=pushnotification&utm_campaign=pushengage (Pristupljeno 2. oktobra 2018)

od njenih granica. Međutim, objektivno, bezbednosno i strateški te zemlje Zapadnog Balkana nemaju niti mogu imati ni približno značaj jedne Bugarske, Rumunije, Ukrajine, zemalja Istočne Evrope ili Pribaltika.

Direktor Centra za Jugoistočnu Evropu na Univerzitetu u Gracu Florijan Biber, za bečki „Standard“, kaže da su to omogućili nedostatak angažovanja EU i ambivalentan stav SAD-a. „Rusija koristi slabost drugih“, navodi Biber. On ocenjuje da rusko delovanje u Grčkoj ipak svedoči o sve većoj nervozni Moskve. „Implementacijom sporazuma Grčke i Makedonije a zatim normalizacijom odnosa Srbije i Kosova, Rusija bi izgubila važne adute i poluge na Balkanu. Ostala bi im još samo Bosna za izazivanje nevolja“, tvrdi Biber.⁴

„Standard“ piše da se to ometanje u Bosni i Hercegovini odavno, i prilično snažno, oseća i iznosi tvrdnju da je Putinov najbolji vazal na Balkanu predsednik Republike Srpske Milorad Dodik, koji prema ovom listu čini sve da spreči integraciju BiH u NATO ili u EU. Rusija se u ovom trenutku vraća sovjetskoj politici posle 1948: promovisanju daljih dezintegracija na Balkanu podržavanjem srpskih nacionalista u Srbiji i na teritorijama bivše Jugoslavije. Zoran Dragišić, poslanik vladajuće Srpske napredne stranke (SNS) i profesor na Fakultetu za bezbednost, ističe da „Rusija jedinu snagu ima u Srbiji preko sukoba. Ima jak interes da bude prisutna ovde, a uticaj ne može da ostvari preko privrede, ni preko kulture, jer je ekonomski u jako lošoj poziciji. Zato je ona živa i živeće i dalje na sukobima ovde. Rusija ne može drugačije da pravi prodor na Balkan osim da podstiče tenzije, koje bi, da nestanu, istisnule njen uticaj“.⁵

Prema analizi Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, u istoj funkciji je i ruska podrška nacionalističkim pokretima u Grčkoj, Bugarskoj, čak i u Turskoj. „Rusija je svesna da Zapadni Balkan teži evroatlantskim integracijama. Njen je interes, koji ne taji, da uspori ili ospori tu orijentaciju u Srbiji, Bosni, Makedoniji i u Crnoj Gori. Zadovoljna je kad uspe da iskomplikuje taj proces. Deo tih nastojanja je podržavanje *status quo-a*, odnosno održavanje tenzija i turbulencija u fragilnim državama Zapadnog Balkana podrškom srpskim interesima na Kosovu i u Bosni. U celini, njena se, faktički destruktivna, remetilačka uloga svodi na podpiranje ili remećenje evrointegracijskih procesa. U sustini, pitanje statusa Kosova i podrška koju Rusija pruža Srbiji u sprečavanju da Kosovo stekne pun međunarodni legitimitet je jedna od poluga ruskog uticaja u Srbiji. Upravo je to ono što Moskva pokušava da zadrži. Rusija na taj način predstavlja ozbiljan izazov kosovskoj državnosti budući da podriva potpunu integraciju Kosova u međunarodnu zajednicu, njegov demokratski razvitak i stabilizaciju.⁶ Povodom predloga o podeli Kosova i razgraničenju, portparol ruskog Ministarstva spoljnih poslova Marija Zaharova je rekla da je “to više pitanje za srpske državljane”.⁷

Nikako ne treba zanemariti aktivnosti Turske u BiH i drugim državama regiona. Nije u pitanju samo finansiranje i izgradnja džamija i obnavljanje i vršenje kulturnog i političkog uticaja, jer Kosovo je još podložnije uticaju Ankare. Turska je postala neka vrsta sudije za mnoge stvari i sporove koji se dešavaju u zemljama regiona i njen uticaj kao da nije imao kraja sve do pokušaja državnog udara protiv Redžepa Taipa Erdogana. Turski ekonomski prodor jasno prati označene političke puteve u balkanskim zemljama.

Uz Rusiju i Tursku, tu je u regionu sve prisutnija i Kina, koja se „samo“ ekonomski intenzivno angažuje, a region u prvom redu vidi kao faktor koji treba da joj omogući ulazak na najbogatije, posle američkog i ograničavajućih regulativa na njemu, zapadnoevropsko tržište.

4 <http://rs.n1info.com/Vesti/a459173/Biber-U-Srbiji-rastu-tenzije-i-strah-protesti-pocetak-oslobadjanja-ljudi.html> (Pristupljeno 10. februara 2019)

5 Helsinški bilten, br. 143, septembar 2018, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

6 Isto.

7 Isto.

2.1 Srbija

Ovaj deo poglavlja oslanja se na rezultate šireg istraživanja koje je na temu spoljne politike i bezbednosti sproveo i objavio *Friedrich Ebert Stiftung* (FES) u Beču „Security radar 2019: Wake-up call for Europe!“⁸ Takođe, stavovi javnog mnjenja građana u Srbiji nisu samo posledica ruske „meke moći“ na Balkanu, već je to decenijama, pa i vekovima uvek bilo pogodno tlo za antizapadna i prorуска raspoloženja. Moskvi, u stvari, treba samo da sasvim malo obeća da bi iz raznih razloga mnogi smatrali da treba da se odustane od evropskog puta. Ali zato, EU ima mnogo toga da ponudi Srbiji i Zapadnom Balkanu da se uz sve izazove sa takvog puta ne side.

2.1.1 „Security radar 2019: Wake-up call for Europe!“

Autori ove studije navode da u kontekstu dramatičnih izazova za evropsku bezbednosnu arhitekturu - novonastali hladani i vrući konflikti, aneksije i intenziviranje sajber napada - istraživanje „Security radar 2019: Wake-up call for Europe!“ ima za cilj da rasvetli dva glavna faktora koji imaju značajan uticaj na donosiocce političkih odluka: javno mnjenje i ekspertske procene u pogledu bezbednosti i spoljne politike u Evropi. Ta studija se sastoji od dva glavna izvora prikupljanja i analize podataka: reprezentativno istraživanje javnog mnjenja i diskusije ekspertskih grupa. Reprezentativno istraživanje javnog mnjenja u toj studiji FES-a sprovedeno je u sedam država (Nemačka, Francuska, Letonija, Poljska, Rusija, Srbija i Ukrajina), putem telefona, obuhvatajući populaciju stariju od 18 godina.

U uvodu dela studije posvećenog Srbiji navodi se da je jedan od važnijih događaja u novijoj srpskoj istoriji rat na Kosovu (1998-1999) u kom je intervenisala NATO Alijansa. Nakon što je Kosovo 2008. postalo nezavisno, Srbija počinje da vodi politiku nepriznavanja, odnosno blokade njegovog priznavanja. Srbija se formalno pridržava politike vojne neutralnosti i 2014. je kao država kandidat počela pristupne pregovore sa EU.

Ispitanici u Srbiji su najmanje zadovoljni statusom svoje države u svetu. Velika većina ispitanika, 85%, smatra da Srbija nema status u svetu koji zaslužuje, a 75% veruje da je u postizanju istinske veličine sprečavaju druge države. Istovremeno, slično kao Letonija i Poljska, Srbija svoj prosperitet povezuje sa blagostanjem drugih zemalja (83%). Prema mišljenju eksperata, spoljna politika je balansiranje između četiri stuba: SAD, EU, Rusija i Kina. Među glavnim političkim ciljevima navedeni su: pristupanje EU, neučlanjenje u NATO i rad na sprečavanju priznavanja Kosova. Srpska elita na vlasti definisana je kao „stabilokratija“. Da bi se zadržao legitimitet, političari se upuštaju u ratno huškanje, koje istovremeno služi i za rešavanje kriza.

U samopercepciji Srbije pitanje Kosova je centralno. S jedne strane ono je teret koji ograničava opcije srpske spoljne politike, dok je sa druge strane element balansiranja i održavanja pozicije *status quo*. Za razliku od drugih istraživanih država, Srbija vidi politiku EU u sukobu sa svojim vlastitim interesima (70% u odnosu na 55% prosečni rezultat). Više od drugih država, Srbija je veoma svesna svoje kulturne posebnosti (94% u odnosu na 80% prosečni).

Više od tri četvrtine stanovništva u Srbiji ne doživljava Rusiju kao pretnju. Rusku vojnu akciju na Krimu odobrava 54% (26% smatra da je u pitanju ankesija). Iako je ekspertska rasprava pokazala da Rusija ipak predstavlja pretnju, zaključak je da Rusija nije glavni uzrok sukoba u Evropi, već država koja njima doprinosi. Prema mišljenju stručnjaka, situacija u Ukrajini imala je uticaj i u Srbiji, tako što su kreirani stavovi poput: „Možemo vratiti Kosovo kao što su Rusi zauzeli Krim“.

Utisak je da budućnost Srbije veoma zavisi od rešavanja kosovskog pitanja. Eksperti navode dve opcije: teritorijalnu, koja vodi u podelu ili razmenu delova teritorija ili „nemački model“, koji aludira na podelu

8 Krumm, Reinhard, Dienes, Alexandra. 2019. *Security radar 2019: Wake-up call for Europe!*, Vienna: Friedrich Ebert Stiftung.

Nemačke za vreme Hladnog rata, a koji vodi do normalizacije, bez priznanja nezavisnosti Kosova. Pokušaj „trgovine“ sa Srbijom da prizna Kosovo u zamenu za punopravno članstvo u EU takođe je za Beograd neprihvatljivo. U svakom slučaju, rešenje kosovskog pitanja okončalo bi zavisnost Srbije od Rusije i Kine, koje su u međunarodnoj zajednici najistaknutije u procesu „nepriznavanja“. U skladu sa politikom balansiranja, građani Srbije žele da više saradnje sa EU (71%), ali i sa Rusijom (80%). Samo mali deo (6%) smatra da sankcije protiv Rusije treba da se prošire. Povoljan odnos prema Rusima povezan je sa njihovim žestokim nepriznavanjem Kosova, koje podseća na period Hladnog rata. Ovo odražava procenu eksperata, da Srbija svojim saveznikom naziva svakog ko odbacuje nezavisnost Kosova. Ipak, države članice EU (koje nisu priznale Kosovo) Srbija smatra važnim partnerima. Više od većine drugih anketiranih država, Srbija bi volela da se približi EU kao jedna kulturna zajednica (83%). To se poklapa sa procenama grupe eksperata: EU može garantovati stabilnost Evrope samo ako se ujedini, ojača kao igrač u međunarodnim odnosima i rešava probleme koji mogu da vode do rasta populizma. Očekuje se da će se promene u odnosima između Rusije i Zapada odigrati tek onda kada isteknu mandati političarima u ključnim državama.

Kada je reč o spoljnoj politici, u jakom kontrastu sa drugim državama i osetljivije nego u Rusiji, ispitanici u Srbiji više favorizuju interese nego vrednosti. Uverljiva većina od 61% – dvostruko veća od prosečne ocene u istraživanju – odbacuje tvrdnju da u spoljnoj politici treba da se zasniva na vrednostima. Sprovođenje isključivo svojih interesa odobrava 84% ispitanika u Srbiji, što je veoma slično rezultatima u drugim “istočnim” državama (u proseku 83%), za razliku od zapadnih zemalja gde je taj procenat u Nemačkoj 66% i Francuskoj 59%. Ekspertska procena potvrđuje taj rezultat: spoljna politika Srbije zaobilazi liberalne vrednosti, kao što su ljudska prava ili borba protiv klimatskih promena i zasniva se na čvrstom konceptu bezbednosti. Vojno neutralna Srbija ima donekle specifičan stav prema vojsci. S jedne strane, država ističe svoju snažnu podršku neutralnosti (83%), to se odnosi i na stav u vezi konflikta u Ukrajini (85% u poređenju sa prosekom koji je 59%). Reakcije na vojnu intervenciju bile su mnogo jače kod ispitanika u Srbiji nego u drugim državama. U Srbiji se odbacuje ideja “imamo odgovornost da zaštitimo” (*Responsibility to Protect*) i otvoreno se protivi svom učešću u vojnim intervencijama u sukobima (72%, odnosno 71%). Sa druge strane, ankete u Srbiji vode po pitanju odobravanja povećane vojne potrošnje (77%) i verovanja da se granice mogu promeniti i da će se menjati ratovima (71%).

Kada je reč o zauzimanju strana u konfliktima, Srbija je po tom pitanju podeljena kao Nemačka i Francuska, svega nekoliko procenata daje prevagu protivljenju takvom pristupu. Ovakva slika je u kontrastu u odnosu na druge “istočne” države u kojima je sprovedeno ispitivanje, a gde značajna većina podržava pristup da se u konfliktima staje na nečiju stranu. Zbog toga, srpsko stanovništvo najmanje očekuje da će uticajne države preuzeti vodeću ulogu u međunarodnoj politici (42%). Sukob u Ukrajini smatra se kontroverznim: 74% ispitanika – što je najviši procenat među istraživanim državama – smatra taj konflikt unutrašnjim pitanjem i veruje da traženje rešenja treba prepustiti Ukrajini. Istovremeno, zapanjujućih 81% smatra da je to sukob između Rusije i Ukrajine. Ekspertska grupa veruje da je rešenje ukrajinske krize povezano sa dogovorom između velikih sila, jer zato imaju veću odgovornost. Eksperti naglašavaju nedostatak osećanja hitnosti u rešavanju krize i ističu da ukrajinska vladajuća klasa izgleda kao da je zadovoljna sa *status quo* i tu nepovoljnu situaciju koristi kao poziv na ujedinjenje.

2.1.2 Kontinuitet ruske “meke moći” u Srbiji

O metodama ruske “meke moći” dosta je rečeno u prethodnoj studiji.⁹ Od metoda “meke moći” Moskva najčešće primenjuje sredstva informisanja, fondacije i razne nevladine organizacije. Posebno je u Srbiji praćen i citiran sajt agencije i radija *Sputnjik*, koji su ispostava *Russia Today* i koji u Srbiji aktivno funkcionišu od 2014. godine. A tu su, što je sa stanovišta doktrine „meke moći“, možda i najvažnije proruskije simpatije

9 Đukić, Srećko, Varga, Boris. 2017. Srbija na putu ka EU i Rusija, Spoljnopolitičke sveske 02/17, www.emins.org, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd.

kod većine građana Srbije. Desetine medija, portala, fondacija, udruženja građana i nevladinih organizacija u značajnoj meri utiču sadržajem svojih objava na jačanje antizapadnih (nacionalističkih, ksenofobičnih) i proruskih raspoloženja u društvu i mogu uticati na odvratanje od evropske agende (Bešlin 2016, 133).¹⁰

Prema nekim istraživanjima, percepcija uticaja ruske “meke moći” u srpskim medijima je preuveličana, mada srpska dnevna štampa i kada nema direktnog uticaja Rusije, kreira pozitivni i emotivni proruski narativ i potpiruje rusofilstvo. Istraživanje koje je objavio NIN pokazuje da domaća dnevna štampa (uglavnom tabloidi „Informer“, „Kurir“ i „Večernje novosti“) pozitivnije, senzacionalnije i pristrasnije izveštava o srpsko-ruskim odnosima i o Rusiji od samog „Sputnjika“. Razgovori istraživača sa novinarima potvrdili su da se proruski narativ najvećim delom kreira pod kontrolom vladajuće Srpske napredne stranke, odnosno predsednika Aleksandara Vučića. Razlog za kreiranje takvog narativa nalazi se pre svega u političkoj potrebi održavanja lične popularnosti srpskog predsednika i njegovog predstavljanja kao lidera koji razgovara sa Istokom i sa Zapadom, ali najpre zbog svog biračkog tela i opšte podrške koju Rusija dobija u javnom mnjenju Srbije.¹¹

Predsednik Rusije Vladimir Putin potpisao je početkom januara 2019. ukaz o odlikovanju predsednika Srbije Aleksandra Vučića ordenom Aleksandra Nevskog za veliki doprinos u razvoju saradnje dve države. To priznanje retko dobijaju strani državljani. „Šef ruske države je potpisao ukaz o nagrađivanju predsednika Srbije Aleksandra Vučića ordenom Aleksandra Nevskog za veliki lični doprinos razvoju višestrane saradnje sa Ruskom Federacijom“, navodi se u saopštenju pres službe Kremlja. Orden Aleksandra Nevskog uručen jednom srpskom državljaninu znači da je Rusija zadovoljna odnosima sa Srbijom, ali i da od nje i njenih političara ima očekivanja vezana za ispunjenje svojih planova.

Društveni patriotski pokret „Besmrtni puk“ od 2102. godine svakog 9. maja na Dan pobeđe nad fašizmom u Rusiji organizuje marš za žrtve ratova, koji se proširio i na druge države. Marš „Besmrtnog puka“ 2019. godine održan je i u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i još osam gradova Srbije. Upravo patriotska linija marša „Besmrtnog puka“ deo je šireg procesa transformacije kulture sećanja u Srbiji i pokušaj je da se na taj način manipulacijom žrtava ratova od 1945. do 1999. ostvari istorijski revizionizam i izjednače žrtve kolaboracionista i žrtve antifašističkog pokreta. Odnosno, da se relativizuju zločini četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu i odgovornost Srbije u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije 90-ih godina. U tom proruskom projektu marša „Besmrtnog puka“ Zapad i NATO su u ovom zadnjem ratu u SR Jugoslaviji 1999. prikazani kao agresor i neprijatelj, a povorku u Nišu marša „Besmrtnog puka“ predvodio je haški osuđenik general Vladimir Lazarević, koji je vodio rat protiv Alijanse.¹²

Iako ne postoje istraživanja rezultata uticaja ruske “meke moći” u Srbiji, kao i prethodnih godina u javnosti i u politici simpatije prema Rusiji ne jenjavaju. Istovremeno, istraživanja javnog mnjenja o podršci evrointegracijama u Srbiji svedoče o “referendumskeg margini” od oko 50 odsto. Podaci Ministarstva za evropske integracije uveravaju da je ta podrška krajem 2018. bila čak 55 odsto.¹³ Međutim, kako su pokazala i pomenuta istraživanja FES-a, paralelno sa podrškom evrointegracija u Srbiji jačaju simpatije prema integraciji sa Rusijom za koju se, prema istraživanju časopisa Nova srpska politička misao (NSPM), pozitivno izjasnilo čak 61 odsto ispitanika. Prema tom istraživanju, 28 odsto građana podržava ulazak Srbije u političko-ekonomski savez sa Rusijom i svega 15 odsto sa EU.¹⁴

10 Bešlin, Milivoj. 2016. “Nova istorija za novi identitet.” In ed. Sonja Biserko. *Potka srpskog identiteta – antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam...*. Ogleđi knjiga br. 17. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. str. 133–147.

11 Velebit, Vuk, „Potpirivanje rusofilstva“, *NIN*, 23. maj 2019, br. 3569, str. 32-34.

12 <https://pescanik.net/izmedju-samovolje-i-rusofilije/> (Pristupljeno 5. juna 2019)

13 http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_menjnje_decembar_18.pdf (Pristupljeno 5. juna 2019)

14 <http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/srbija-let0-2018.html?alphabet=l> (Pristupljeno 5. juna 2019)

Prilično tesna polovična podrška integracijama u EU i porast rusofilskih raspoloženja u društvu (u vezi integracije Srbije sa Evroazijskim ekonomskim savezom) prikazuje Srbiju kao jednog prilično neloyalnog saveznika Brisela. Neodlučnost u vezi integracije u EU i porast rusofilskih stavova može da bude upozoravajući signal Zapadu. Ipak, ako uđe u EU ona to najverovatnije ne može biti, kao što ni druge zemlje (Bugarska na primer) nisu to postale, uprkos zaklinjanjima Moskvi da će imati njihov glas u Briselu.¹⁵

2.2 Kosovo

Kosovo je glavni galvanizator unutrašnje i spoljne politike Srbije, ali i geopolitičko sidro Ruske Federacije na Balkanu. Čak je i najveća politička opozicija u Srbiji, Savez za Srbiju, isključivo protiv bilo kakvog priznavanja Kosova. Preko teme Kosova Rusija ima podjednak uticaj na vlast i na opoziciju.¹⁶

Srbija se Briselskim sporazumom od 19. aprila 2013. godine obavezala na dijalog sa Prištinom, koji treba da se završi “sveobuhvatnim sporazumom o normalizaciji odnosa”, koji je i deo Poglavlja 35, poslednjeg poglavlja pregovaračkog procesa sa EU.¹⁷ Smatra se da je deo tog sporazuma i uzajamno priznanje, odnosno priznanje Kosova kao nezavisne države od strane Srbije.

Pregovori između Beograda i Prištine tokom šest godina dali su određene rezultate. Pre svega, pravosudni sistem i policija u srpskim opštinama su integrisani u institucionalni sistem Kosova. Srbi su izašli na izbore i uključili se u politički život Kosova, bez deklarisanja o statusu. Mnoga ključna pitanja ostala su nerešna (upravljanje jezerom Gazivode, status kombinata “Trepča”, itd),¹⁸ a posebno pitanje Zajednice srpskih opština (ZSO). Briselskim sporazumom i pregovorima između Beograda i Prištine dogovoreno je formiranje ZSO, koja ima za cilj da omogući autonomiju srpske etničke samouprave, ali i da tu zajednicu integriše u državni sistem Kosova. Međutim, nakon sve glasnijih izjava Milorada Dodika o referendumu Republike Srpske o izlasku iz BiH, Priština strahuje da bi ZSO u određenim okolnostima takođe mogla krenuti sličnim putem. Ti strahovi nisu neosnovani. Nelegalni referendum na severu Kosova protiv kosovskih institucija održan je u februaru 2012. godine u srpskim sredinama, kojom prilikom je 75 odsto birača potvrdilo da „ne priznaje kosovske institucije“.¹⁹

Briselski dijalog zapao je u krizu kada je obnovljena ideja o razmeni teritorija između Kosova i Srbije, odnosno o “korekciji granica”. U avgustu 2017, to se pojavilo kao predlog prvog potpredsednika vlade Srbije Ivice Dačića o “trajnom razgraničenju sa Albancima na Kosovu” i, kako se u njemu navodi, “o razgraničenju tradicionalne baštine”.²⁰ Ideja o razgraničenju između Srba i Albanaca postoji od 80-ih godina i povremeno se obnavlja.²¹ Teza o podeli Kosova za vreme vladavine Socijalističke partije Srbije

15 Đukić, Srećko, Varga, Boris. 2017. *Srbija na putu ka EU i Rusija*, Spoljnopolitičke sveske 02/17, www.emins.org, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd.

16 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kako-proteste-spasiti-od-dveri-i-cetnicke-ikonografije> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

17 Đukić, Srećko, Varga, Boris. 2017. *Srbija na putu ka EU i Rusija*, Spoljnopolitičke sveske 02/17, www.emins.org, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd.

18 <https://www.dw.com/sr/gazivode-re%C5%A1enje-je-saradnja/av-45482958>, <http://rs.n1info.com/Vesti/a457989/Ponovo-aktuelizovano-pitanje-vlasnistva-nad-rudnikom-Trepca.html>, (Pristupljeno 15. aprila 2019)

19 Varga, Boris. 2018. “Zapadni Balkan: Geopolitika nedovršenih država” u: Kisić, Izabela, Stanojlović, Seška (ur.). *Mladi u eri postistine – Evropski identitet i obrazovanje*. Helsinške sveske br. 37. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str: 42-55; <https://pescanik.net/zapadni-balkan-geopolitika-nedovrsenih-drzava/> (Pristupljeno 15. aprila 2019), http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/02/120214_kosovo_referendum_dt <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1045398/sever-kosova-nece-pristinu.html> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

20 <http://www.blic.rs/vesti/politika/dacic-trajno-razgranicenje-sa-albancima-na-kosovu-crkvama-status-kao-na-svetoj-gori/cz1fzes> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

21 <http://www.politika.rs/sr/clanak/409084/Pogledi/Vuciceve-deobe> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

90-ih godina sve vreme je bila na stolu. Nakon NATO intervencije na Kosovu 1999, ruski mirotvorci iz BiH prešli su na teritoriju Kosova i bezuspešno pokušali da te ideje sprovedu u delo.^{22 23}

Ideja o podeli Kosova ponovo je obnovljena sredinom 2018. godine. Iza nje je prvo veoma prikriveno stao predsednik Srbije Aleksandar Vučić i sasvim otvoreno predsednik Kosova Hašim Tači. Uz podršku zapadnih lobista predlog „razgraničenja“, kako je zvučao u Srbiji, odnosno „korekcije granica“ kako ga je opisao Tači, ubrzo je podignut na viši nivo i „tiho“ prihvaćen u SAD i Briselu.

Uporedo sa idejom o razmeni teritorija, Priština je pokrenula mehanizam pritiska i uvela carine od 100 posto na uvoz robe iz Srbije i BiH. Pre toga doneta je odluka o formiranju vojske Kosova, protiv čega je bio čak i NATO.

Od samog početka ideji promene granica po etničkom ključu otvoreno se protivila Nemačka. Rusija se takođe protivila takvom rešenju, ali iz sasvim drugih razloga. Rusiji odgovara *status quo* i ona ne želi da se za situaciju na Kosovu nađe bilo koje rešenje. Dok god je Srbija zavisna od ruskog veta u Savetu bezbednosti UN, Moskvi je garantovano prisustvo na Zapadnom Balkanu, odnosno u Srbiji.

Ideja razmene teritorija nije dobila podršku ni u Srbiji, ni na Kosovu. U Srbiji je protiv nje iz veoma različitih razloga bila većina relevantnih subjekata: od Srpske pravoslavne crkve, preko opozicije, do liberalnog građanskog sektora. Na Kosovu je protiv promene granica bila vlada i premijer Ramuš Haradinaji. Fijasko ideje razgraničenja i obustava Briselskog dijaloga dovela je do krize u normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je u maju 2019. priznao da su njegove ideje o razgraničenju bile osnovni predlog za *modus vivendi* koji je propao, jer su „i naš narod (Srbi, prim. red) i najveći deo sveta mislili drugačije“. Vučiću ovakva situacija, u stvari, ide na ruku jer ima izgovor zašto može da odustane od potpisivanja sporazuma o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa sa Prištinom, odnosno priznavanja nezavisnosti Kosova. Na stolu je ostao samo taj scenario, koji je Vučić otvoreno odbio.

I Beograd i Priština pokušavaju implicitno da se služe svojevrsnim ucenama i međusobnim zastrašivanjem, ali pre svega zastrašivanjem Zapada da će u slučaju nezadovoljavanja njihovih nacionalnih interesa (sa srpske strane – teritorijalna celovitost, s kosovske – priznavanje nezavisnosti) i/ili blokade evropskih integracija, njihove politike krenuti u drugom smeru, odnosno u realizaciju nacionalističkih projekata koje su u medijima popularno nazvani „Velika Srbija“ i „Velika Albanija“.²⁴

Iako ove ideje kratkoročno izgledaju nemoguće, one bi dugoročno mogle imati svoje posledice, posebno u slučaju da region zaista ostane van EU, ili ako Uniju i Stari kontinent zahvati ozbiljnija ekonomska, politička ili bezbednosna kriza. Sa druge strane, u uslovima srpske i ruske blokade nezavisnosti Kosova, Prištini ne preostaje ništa drugo nego da se više oslanja na svog suseda – Albaniju. Blokadam zaokruživanja državnosti Kosova, Beograd gura Prištinu u institucionalnu integraciju sa Albanijom. Priština i Tirana su u septembru 2017. postigli sporazum u vezi zajedničkog pomoćnog fonda za diplomatska zastupanja Kosova u Evropi.²⁵ Veliku podršku Albanija pruža Kosovu u evroatlantskim procesima, umesto da to čini Srbija. Vlade Kosova i Albanije rade na uspostavljanju zajedničkog ekonomskog i energetskeg tržišta, a i Priština i Tirana rade na uklanjanju granica između njih, koju trenutno zbog pristupnih obaveza Albanije

22 Klark, Vesli K. 2003. *Moderno ratovanje: Bosna, Kosovo i budućnost oružane borbe*. Beograd: Samizdat B92. s. 411-438.

23 Varga, Boris. 2018. „Zapadni Balkan: Geopolitika nedovršenih država“ u: Kisić, Izabela, Stanojlović, Seška (ur.). *Mladi u eri postistine – Evropski identitet i obrazovanje*. Helsinške sveske br. 37. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str: 42-55; <https://pescanik.net/zapadni-balkan-geopolitika-nedovršenih-drzava/> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

24 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/price-o-eu-i-snovi-o-velikoj-srbiji> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

25 <http://www.kryeministri-ks.net/?page=3,9,7023> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

ne dozvoljava EU.²⁶ Gotovo pretećim tonom, premijer Albanije Edi Rama izjavljuje kako će se Kosovo i Albanija ujediniti ako Brisel ne bude otvorio Prištini put za integraciju u EU.²⁷

Iako nezavisnost Kosova nisu priznale sve države članice EU (Grčka, Rumunija, Slovačka, Španija i Kipar), postojao je snažan konsenzus da ta država dobije šansu za evropski put i potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, koji je stupio na snagu u aprilu 2016. godine. Međutim, Kosovo ne može da ostvari viznu liberalizaciju sa EU zbog nedovoljne borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, ali i zbog takse od 100 odsto za uvoz robe iz Srbije i BiH.²⁸

Na samitu u Berlinu u maju 2019. Priština je pozvala da se u pregovore uključe i SAD.²⁹ Međutim, promena formata dijaloga, odnosno međunarodnih posrednika ne bi promenila osnovne i dijamentralno različite interese SAD i Rusije. Iako bi Srbija pristala na priznavanje nezavisnosti Kosova to ne znači da bi Rusija (i Kina) u SB UN podržale takav predlog zbog vlastitih interesa. Izgledi za rešavanje kosovskog pitanja, s obzirom na promenu međunarodne geopolitičke klime, uopšte nisu kao na kraju 90-ih i početku 2000-ih i teško da će se ono rešiti uz pomoć pritiska (političkog ili vojnog).

2.3 BiH/Republika Srpska

BiH je određena vrsta *de iure* međunarodnog protektorata sa Kancelarijom visokog predstavnika međunarodne zajednice (*Office of the High Representative - OHR*), akterom sa pravom veta, koji je zadužen za nadgledanje sprovođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma.³⁰ Rusija se protivi njegovom prisustvu i zalaže za ukidanje te kancelarije.

2.3.1 Kriza procesa EU integracija

Među državama Zapadnog Balkana, BiH i Kosovo najviše zaostaju u procesu evropskih integracija. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između BiH i EU stupio je na snagu u junu 2015. godine, a BiH je zvaničan zahtev za članstvo u Uniju podnela u februaru 2016. Postoji niz nerešenih pitanja zbog kojih BiH ne može da dobije status kandidata za članstvo u EU, a Zapad tu državu smatra nefunkcionalnom. Brisel smatra da BiH mora u vrh svojih prioriteta staviti borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala, kao i reformu pravosuđa. Zabrinjavajuće je i stalno prisustvo verbalnih međuetničkih tenzija na najvišem političkom nivou, a u sva tri konstitutivna naroda najveću popularnost imaju stranke koji vode isključivu nacionalističku i populističku politiku. Posebno, u Briselu smatraju „veoma rizičnim“ referendum Republike Srpske o obeležavanju dana tog entiteta, koji se tumači kao svojevrtni test i prethodnica izdvajanja tog entiteta iz BiH, o čemu često javno govori njegov dugogodišnji lider Milorad Dodik.³¹

Odnos Rusije prema BiH je ambivalentan. S jedne strane Rusija je članica Upravnog odbora Veća za sprovođenje mira Dejtonskog mirovnog procesa dok, sa druge strane, u Republici Srpskoj podstiče separatističke tendencije. Razni politički i društveni akteri iz Rusije aktivno podržavaju Republiku Srpsku i njenog lidera Milorada Doditka u nacionalističkoj, antidržavnoj i antisistemskej politici prema BiH. Ministarstvo inostranih poslova Ruske Federacije je 2015, podržalo odluku Skupštine Republike Srpske

26 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rama-za-jedinstveno-ekonomsko-trziste-albanije-i-kosova>;
<https://kossev.info/granica-kosovo-albanija-nije-ukinuta-2-aprila-albanija-odustala-zbog-zahteva-eu/> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

27 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rama-ujedinjenje-albanije-i-kosova-zavisi-od-eu> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

28 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/thaci-nema-vizne-liberalizacije-bez-ukidanja-taksi> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

29 <http://rs.n1info.com/Vesti/a480254/Vashington-post-Kosovski-lideri-kod-ambasadora-u-Berlinu-trazili-pomoc-SAD.html> (Pristupljeno 15. aprila 2019)

30 <http://www.ohr.int/?lang=en> (Pristupljeno 20. maja 2019)

31 <http://www.dw.com/bs/bih-kandidat-za-%C4%8Dlanstvo-u-eu-na-%C4%8Dkanju/a-37578435>;
<http://ba.n1info.com/Vijesti/a311312/Dodik-pozvao-na-donosenje-odluke-o-osamostaljenju-Republike-Srpske.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

o raspisivanju referenduma o „poverenju u pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini“,³² čime je potvrđena ruska nedoslednost u podršci Dejtonskom mirovnom sporazumu, pa samim tim i miru na Zapadnom Balkanu.

Na zahtev predsednika Srbije Tomislava Nikolića i predsednika Republike Srpske Milorada Dodika, Rusija je u julu 2015. uložila veto u Savetu bezbednosti UN na Rezoluciju o Srebrenici koju je predložila Velika Britanija. Genocid nad Bošnjacima u BiH, koji je sistemski sproveden od 1992, dostigao je kulminaciju u Srebrenici, u julu 1995, a usvajanje Rezolucije u Savetu bezbednosti UN trebalo je da pošalje jasnu poruku o potrebi suočavanja sa prošlošću i zločinima na prostoru bivše Jugoslavije. Ta prilika je propuštena mešanjem Rusije i njenim svrstavanjem na jednu stranu.

2.3.2 *BiH i NATO*

BiH je jedina država koja ima definisan cilj integrisanja u NATO u Zakonu o odbrani BiH.³³ BiH je faktički od ranih 2000-ih čekala na Akcioni plan za članstvo (MAP),³⁴ dok je 2010. na Samitu NATO-a u Talinu za ispunjavanje tog plana postavljeno nekoliko konkretnih uslova, poput uknjiženja vojne imovine. Zeleno svetlo za aktiviranje MAP-a Bosna i Hercegovina je dobila tek u decembru 2018. na sastanku ministara spoljnih poslova zemalja NATO-a u Briselu. Time je BiH upućen i formalni poziv da dostavi svoj prvi Nacionalni godišnji program (ANP), čime bi se MAP aktivirao.³⁵

Rusija se aktivno zalaže protiv uključivanja BiH u Alijansu, što je deo njene šire bezbednosne strategije. Sledeći primer Srbije, Narodna skupština Republike Srpske je 18. oktobra 2017. godine donela Rezoluciju o zaštiti ustavnog poretka i proglašenju vojne neutralnosti Republike Srpske.³⁶ U članu 5 te Rezolucije navodi se da je „Republika Srpska opredeljena da svaki budući status koordiniše sa Republikom Srbijom kao potpisnicom Dejtonskog sporazuma“. U tom članu se takođe navodi da se odluka o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srpske donosi u odnosu na postojeće vojne saveze „do eventualnog raspisivanja referenduma u Republici Srpskoj, na kome bi se donela konačna odluka o tom pitanju“.³⁷

BiH je, uz Srbiju, jedina preostala država u regionu Zapadnog Balkana gde Moskva ima uticaj na integraciju te države u NATO. Početkom 2019. ruski ministar spoljnih poslova Sergej Lavrov izjavio je da „Rusija ne može da se složi sa stupanjem BiH u NATO“. Lavrov se usprotivio, kako je naveo, NATO-centričnim pravilima, koja su zamenjena sa međunarodnim pravom koje Rusija proklamuje „izgradnjom zajedničkog ekonomskog i humanitarnog prostora“ i „osiguravanjem jednake i nedeljive sigurnosti u euroatlantskoj regiji“.³⁸

2.3.3 *„Separatistička internacionala“*

Republika Srpska je 2017. i 2018. pokrenula međunarodnu inicijativu za saradnju sa separatističkim gruzijskim republikama Južnom Osetijom i Abhazijom, koje je Rusija nakon „petodnevnog rata“ sa Gruzijom priznala kao nezavisne države. Na proslavi Dana Republike Srpske u januaru 2018. u višednevnoj

32 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1986585/Rusija+podr%C5%BEava+referendum+u+RS.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

33 <http://avaz.ba/vijesti/teme/190037/bih-nece-do-kraja-godine-aktivirati-akcioni-plan-za-clanstvo-u-nato> (Pristupljeno 20. maja 2019)

34 Program MAP predviđa savetovanje, pomoć i praktičnu podršku prilagođenu individualnim potrebama zemalja koje se žele priključiti NATO-u.

35 <https://ba.voanews.com/a/bih-dobila-zeleno-svjetlo-za-aktiviranje-map-a/4687526.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

36 <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/ostali-akti/rezolucija-o-za%C5%A1titi-ustavnog-poretka-i-progla%C5%A1enju-vojne-neutralnosti-republike-srpske> (Pristupljeno 20. maja 2019)

37 <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/ostali-akti/rezolucija-o-za%C5%A1titi-ustavnog-poretka-i-progla%C5%A1enju-vojne-neutralnosti-republike-srpske> (Pristupljeno 20. maja 2019)

38 https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-nato-rusija/29715647.html?fbclid=IwAR3mimMbCN4fSxH64X6th_PX7Gjfh6R9jZ3bAURPZIILH0Ra7JIR5Mm-P0I (Pristupljeno 20. maja 2019)

poseti boravio je predsednik nepriznate separatističke postsovjetske republike Južne Osetije Anatolij Bibilov. Potpisan je i sporazumu o saradnji između Banja Luke i Činvalija. Pre dolaska u Republiku Srpsku, Bibilov je posetio separatističku samozvanu Donjecku narodnu republiku na istoku Ukrajine. Tim povodom, predsednik Republike Srpske Milorad Dodik rekao je da je istorija Južne Osetije i Republike Srpske slična i da Banja Luka ceni njihovu borbu da o svojoj sudbini sami odlučuju. Bibilov je otišao korak dalje i rekao da su njihove republike „kao blizakinje“ i da im je glavni zajednički strateški partner – Ruska Federacija.³⁹

U nepriznatoj separatističkoj republici Abhaziji delegacija Republike Srpske boravila je početkom oktobra 2017. godine. Delegaciju Republike Srpske predvodila je pomoćnica ministra trgovine i turizma Dušanka Tegeltija uz predstavnike Privredne komore Republike Srpske, gradonačelnike i privrednike, a delegaciju je primio i predsednik nepriznate Abhazije Raul Hadžimba. Saradnja Republike Srpske i separatističkih kavkaskih republika tumači se kao podilaženje Rusiji i rusofilskim glasačima u Republici Srpskoj, ali i kao provokacija upućena Zapadu. Iako se u međunarodnim aktivnostima sa separatističkim republikama Republike Srpske ne pominje Rusija, bez njene saglasnosti i podrške to ne bi bilo moguće ostvariti. Istovremeno, saradnja rusofilskih separatista sa Balkana i Kavkaza može se razumeti kao jasan signal kojim se upućuje izazov stabilnosti u oba regiona.⁴⁰

2.3.4 Ruska „meka moć“ u BiH

Svoju „meku moć“ Rusija aktivno primenjuje ne samo u Srbiji, već i u BiH entitetu Republici Srpskoj. Ona se posebno manifestuje kroz podršku srpskog militantnog nacionalizma, podstrekivanje separatizma i anti-NATO raspoloženja.

U političkom smislu potez kojim se Ruska Federacija svrstala na jednu zaraćenu stranu jeste pomenuto stavljanje veta u SB UN na britansku Rezoluciju o Srebrenici. Međutim, sledeći dvostruke standarde ona se zalaže za ukidanje funkcije Visokog predstavnika, jer je „protektoratsko prisustvo odavno iscrpilo svoju funkciju i samo koči razvoj države“, te se odgovornost za situaciju u BiH mora preneti na sve tri strane. Moskva smatra da je uspešno funkcionisanje BiH moguće samo uz efikasnu primenu izbalansiranog sistema ograničenja i protivteža, orijentisanog na samostalno traženje rešenja za sva aktuelna pitanja, bez mešanja sa strane.⁴¹ U teoretskom smislu kancelarija aktera kakav je Visoki predstavnik, sa pravom veta, jeste realna smetnja krajnjoj konsolidaciji demokratije u BiH. Ona je uvedena u okvirima mirovnog procesa, koji faktički nije završen. Mir nije trajno uspostavljen sve dok međuerske i međuetničke tenzije u BiH još uvek postoje i dolaze sa najviših političkih nivoa. Zahtev za ukidanje jedne takve funkcije je pre svega licemeran imajući u vidu celokupni angažmen Ruske Federacije u BiH i mogao bi da ima kontra efekte – uspostavljanje neobuzdanih populističkih i nacionalističkih političara na raznim nivoima vlasti.

Krajem 2017. godine u Istočnom Sarajevu otvorena je memorijalna ploča bivšem ruskom ambasadoru u UN Vitaliju Čurkinu, kako se navodi, kao znak priznanja za doprinos koji je ruski diplomata dao odbrani interesa srpskog naroda. Na ploči stoji natpis „Hvala za rusko ‚njet‘“, imajući u vidu ruski veto na Rezoluciju o Srebrenici. Spomenik je postavljen uz podršku Ambasade Ruske Federacije i Opštine Istočno Novo Sarajevo, a na inicijativu udruženja građana „Istočna alternativa“.⁴²

Udruženje „Istočna alternativa“ koje svoje odbore ima u 17 opština u Republici Srpskoj zalaže se protiv ulaska Republike Srpske u NATO i EU, kako kaže njihov predsednik Vojin Pavlović “zbog zločina koje su počinili nad srpskim narodom, kao i činjenice da ove organizacije uništavaju srpsko biće”. Prema

39 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dodikovo-tetosenje-kavkaskih-separatista> (Pristupljeno 20. maja 2019)

40 Isto.

41 <http://ba.n1info.com/Vijesti/a300659/Zaharova-Rusija-se-zalaze-za-ukidanje-visokog-predstavnika-u-BiH.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

42 <https://rs.sputniknews.com/politika/201711061113339073-curkin-spomenik/> (Pristupljeno 20. maja 2019)

njegovim rečima cilj tog udruženja su unapređenje političke, ekonomske, bezbednosne, vojne, naučne, kulturne i druge saradnje Republike Srpske sa Rusijom i promovisanje veza sa Belorusijom, Kinom, Indijom i drugim prijateljskim zemljama, te ulazak u Evroazijski ekonomski savez.⁴³

Još jedno udruženje građana aktivno je zaduženo za promociju rusko-srpskih veza u Republici Srpskoj, ali sa jakim političkim angažmanom. Udruženje bajkera Noćni vukovi u Republici Srpskoj su 2018. godine od Ministarstva trgovine i turizma tog entiteta, putem javnog konkursa za projekte turizma, dobili materijalnu podršku⁴⁴ za “promociju Republike Srpske kroz razvoj moto-turizma u zemlji i inostranstvu”. “Domaći” Noćni vukovi su u Banjoj Luci ugostili članove matičnog kluba Noćni vukovi iz Rusije i Srbije, gde je bio prikazan film “Ruski reaktor”, čiji je režiser lično predsednik kluba Zaldostanov.⁴⁵

Pažnju međunarodne javnosti zbog veza ruskih Noćnih vukova sa BiH dobili su u martu 2018. godine, kada su planirali da u sklopu svoje turneje koja je bila potpomognuta od strane ruske države⁴⁶ borave na Balkanu. U BiH je stigao samo deo njih jer je jednom delu članstva bio zabranjen ulazak na teritoriju te države. Ministar bezbednosti Dragan Mektić izjavio je tada da su ruske Noćne vukove angažovale vlasti Republike Srpske “kako bi uoči oktobarskih izbora propagirale netoleranciju prema nesrbima ili umjerenim Srbima”. Mektić smatra da to nije samo motociklistički klub jer “nosi snažne političke poruke”.⁴⁷

Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik je 2018. godine odlikovao Ordenom časti Zaldostanova za “naročito isticanje i afirmaciju ljudskih prava, tolerancije među ljudima i narodima, vladavinu prava i sloboda, kao i jačanje prijateljskih odnosa između Ruske Federacije i Republike Srpske”. Uzajamne javne pohvale sa jakom političkim porukama nisu izostale ni od predsednika Noćnih vukova Zaldostanova, koji je 2019. čestitao rođendan predsedavajućem Predsedništva BiH Miloradu Dodiku, uz poruku kako “jedini stoji na putu podmuklim planovima naših zajedničkih neprijatelja koji uz pomoć izdajnika žele da Republiku Srpsku pretvore u nemoćnu koloniju pod spoljnim antisrpskim protektoratom i prevarom se privlače u NATO”.⁴⁸

“Domaće” udruženje Noćnih vukova osnovano je 2013. godine u Brčkom, ali ono daleko prevazilazi popularni rekreativni hobi, pa čak i poluge ruske „meke moći“. Firma potpredsednika moto kluba Noćni vukovi Republike Srpske Gorana Tadića dobila je koncesiju vrednu tri miliona maraka za izgradnju male hidrocentrale kod Han-Pijeska.⁴⁹

2.3.5 Energetika – rizične ruske investicije

Privatizacija naftnog sektora u Republici Srpskoj izvršena je 2007. godine kada je ruska kompanija „NjeftegazInKor“ kupila većinski paket akcija tri kompanije: Rafinerije nafte u Brodu, ulja u Modriči i Petrola. „NjeftegazInKor“ je firma ćerka ruskog „Zarubežnjefta“, a oni su osnovali „Optima grupu“, koja funkcioniše unutar „Nestro grupacije“. Ugovorom o privatizaciji definisana je cena od 230 miliona konvertibilnih maraka (oko 115 miliona evra), a tadašnja Vlada RS promenila je Zakon o privatizaciji kako bi se u realizaciju ugovora moglo ući direktnim ugovorom, bez tendera. Rusija je u BiH uložila 816 miliona km (oko 400 miliona evra) i postala peti najveći investitor u toj državi. Međutim, revizorski izveštaj za 2017. godinu pokazao je da je Rafinerija nafte Brod zabeležila akumulirani gubitak od 611

43 <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=174373> (Pristupljeno 20. maja 2019)

44 Oko 40.000 konvertibilnih maraka (km) (oko 20.000 evra).

45 <https://ba.voanews.com/a/politi%C4%8Dke-usluge-za-no%C4%87ne-vukove-u-republici-srpskoj/4830384.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

46 *New York Times* pisao kako je turneju pomogla ruska vlast donacijom u iznosu od 41.000 dolara <https://ba.voanews.com/a/politi%C4%8Dke-usluge-za-no%C4%87ne-vukove-u-republici-srpskoj/4830384.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

47 Isto.

48 Isto.

49 Isto.

miliona km (oko 300 miliona evra). Revizori su utvrdili i da su obaveze Rafinerije veće od vrednosti imovine.⁵⁰ Akumulirani gubitak preduzeća iz naftne industrije Republike Srpske, prema objavljenim finansijskim izveštajima na kraju 2018. godine premašio je milijardu evra.⁵¹

Ekonomista Svetlana Cenić kaže da je naftna industrija Republike Srpske data Rusima bez dugova i da od privatizacije nikada nije poslovala pozitivno. Novinar Siniša Vukelić smatra da naftna industrija Republike Srpske ima akumulirani gubitak, zajedno sa „Optima grupom“, u visini budžeta Republike Srpske, što je ozbiljan sistemski problem s kojim se vlast mora pozabavati, jer u slučaju da dođe do sloma, to može urušiti čitavu granu privrede u Republici Srpskoj. Stručnjaci smatraju da je ruski kapital koji je ušao u Republiku Srpsku, odnosno BiH, verovatno brzo i izašao s obzirom da je nestvarno da kompanije posluju već nekoliko godina sa višemilionskim gubicima, a da još rade. U međuvremenu, „Nestro grupa“ je naglo rasla i postala jedna od 400 najjačih kompanija u Evropi.⁵²

2.3.6 Ekonomija – samo ambicija

Rusija nije među značajnijim trgovinskim partnerima BiH. Za period od 2013. do 2017. godine, Rusija ne ulazi u prvih deset zemalja u koje BiH izvozi. BiH najviše izvozi u Nemačku i još šest država EU, kao i u Srbiju, Crnu Goru i Tursku. Za pomenuti period, Rusija je po izvozu u BiH na sedmom mestu, s tim da se njen izvoz smanjuje: od 1.500 miliona km (oko 750 miliona evra) u 2013. do 856 miliona km (oko 425 miliona evra) u 2017, što čini oko 5 odsto od ukupnog uvoza. U uvozu u BiH među deset država su još Kina na petom mestu i SAD na desetom.⁵³

Kada je reč samo o Republici Srpskoj, uzorak iz prve polovine 2017. godine ukazuje da taj entitet najviše uvezio iz Srbije, oko 400 miliona km (oko 200 miliona evra), što je oko 17 odsto od ukupnog ostvarenog uvoza i iz Ruske Federacije, oko 300 miliona km (oko 150 miliona evra), što je oko 13 odsto od ukupnog ostvarenog uvoza. Izvoz iz Republike Srpske je ipak okrenut EU i za taj period najvažniji partneri su Italija i Hrvatska. Najviše se izvozi električna energija, a uvozi nafta i ulja dobijena od bitumenoznih materijala (sirova).⁵⁴

Šef predstavništva Republike Srpske u Ruskoj Federaciji Duško Perović kaže da se iz Rusije u Republiku Srpsku najviše uvoze energenti, petrohemija, derivati tj. aditivi koji su potrebni rafinerijama. Uvozi se mašinska oprema, koja je potrebna za termocentrale. To su rezervni delovi za „Gacko“ i „Ugljevik 1“. Izvoz u Rusiju je jako mali, samo 24 miliona km (12 miliona evra), i uglavnom su to hrana, voće, povrće. Nedavno je izvoz zabranjen dok se ne reši problem sa jednom firmom iz Bijeljine, koja je probala da iz Federacije BiH u RF izveze jabuke poljskog porekla koje su pod sankcijama.⁵⁵

Kada je reč o planovima, Republika Srpska sprema potpisivanje Sporazuma o modernizaciji termoelektrana „Gacko“ i „Ugljevik“ u vrednosti od 200 miliona evra, čime će se dobiti dodatna količina proizvedene struje i produžiće se vek elektrana za 15 do 20 godina. Potpisan je i ugovor sa „Gaspromom“ o izgradnji postrojenja za gas u Zvorniku. Reč je o postrojenju u kojem gas prelazi iz gasnog u tečno stanje. U projektu „Turski tok“ Republika Srpska očekuje da će dobiti krak Bijeljina-Banja Luka-Prijedor. U planu sa Rusijom je i produblivanje saradnje u namenskoj industriji, odnosno reparacija svih helikoptera za

50 Za 63 miliona km (oko 30 miliona evra).

51 <https://www.slobodnaevropa.org/a/29972097.html>; <http://ba.n1info.com/Vijesti/a250647/Ruska-ulaganja-u-BiH-Kako-su-dospjela-u-minus.html>; <https://www.dw.com/bs/milionske-utaje-poreza-ruskih-investitora-u-rs/a-19472277> (Pristupljeno 20. maja 2019)

52 Isto.

53 http://www.mvteo.gov.ba/data/Home/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%9C%D0%B5%D1%92%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/Analiza_2017.pdf (Pristupljeno 20. maja 2019)

54 <http://ba.n1info.com/Biznis/a176119/Republika-Srpska-najvise-robe-uvozi-iz-Srbije-i-Rusije.html> (Pristupljeno 20. maja 2019)

55 <https://rs-lat.sputniknews.com/intervju/201805301115792629-dusko-perovic-intervju/> (Pristupljeno 20. maja 2019)

regiju Balkana koja je rađena u Ukrajini. Plan je da se ta delatnost pokrene u Bijeljini u okviru zavoda „Orao“ i da to bude regionalni centar za remont motora za ruske helikoptere.^{56 57}

2.4 Crna Gora

Od 2014. godine Crna Gora prolazi kroz jedan od dinamičnijih perioda u svojoj tranziciji, kako na unutrašnjem tako i na spoljnopolitičkom planu. Pooštavanje situacije na Starom kontinentu nakon ankesije Krima Podgorica je iskoristila kako bi prekinula dvovektorsku spoljnu politiku i okrenula se prema Zapadu. U pitanju je sprečavanje pokušaja državnog udara 2016. i geopolitički zaokret ka evroatlantskim integracijama učlanjenjem Crne Gore u NATO u 2017. godini.

2.4.1 Pokušaj državnog udara i ulazak u NATO

Dok se o ruskom protivljenju ulasku Srbije, BiH i Makedonije u NATO govorilo u ravni politike i na nivou primene “ruske meke moći”, Crna Gora se suočila sa ruskim hladnoratovskim “veoma tvrdim” metodama i pokušajem državnog udara koji je svoj epilog dobio u maju 2019. u prvostepenoj sudskoj presudi akterima.

Na dan parlamentarnih izbora u Crnoj Gori, 16. oktobra 2016. godine, grupa od 14 pretežno srpskih, kao i dva ruska državljana osumnjičena je a potom i optužena za planiranje terorističke akcije. Cilj državnog udara bio je „nasilno rušenje vlasti u Crnoj Gori, kako bi se spriječio njen ulazak u NATO“, navodi se u prvostepenoj presudi Veća sutkinje Suzane Mugoše izrečene 9. maja 2019. u Višem sudu u Podgorici.⁵⁸

Mugoša je saopštila da su svi optuženi u slučaju za pokušaj terorizma krivi, među kojima su i lideri opozicionog Demokratskog fronta Andrija Mandić i Milan Knežević, koje je sud prvostepeno osudio na po pet godina zatvora.

Najveća kazna za pokušaj terorizma izrečena je ruskim državljanima Eduardu Šišmakovu i Vladimiru Popovu u trajanju od 15, odnosno 12 godina zatvora, koji nisu bili dostupni pravosuđu Crne Gore. Oni su osuđeni za krivična dela stvaranja kriminalne organizacije i terorizma u pokušaju. “Svaki član kriminalne organizacije imao je unaprijed određen zadatak i ulogu, a u djelovanju kriminalne organizacije postojala je spremnost za primjenu nasilja i zastrašivanja, pri čemu su svi uračunljivi i svjesni svoga djela htjeli njegovo izvršenje i znali da je njihovo djelo protivpravno“, rekla je Mugoša.⁵⁹

Obojica ruskih državljana identifikovani su kao oficiri ruske vojne obavještajne službe – GRU, koji su kao obavještajci koristili lažna dokumenta.⁶⁰ Među osuđenima (na 8 godina) je i bivši penzionisani komandant srpske žandarmerije i pomoćnik direktora srpske policije Bratislav Dikić. Ovo je drugi slučaj na prostoru Srbije i Crne Gore, nakon ubistva Zorana Đinđića, da je jedan bivši pripadnik specijalnih snaga učestvovao u pokušaju državnog udara.

Na prvostepenu presudu odmah su reagovali predstavnici američkog Stejt departmenta, saopštenjem da je “sudska presuda u Crnoj Gori, kojom su dva ruska oficira pripadnika GRU osuđena za pokušaj terorizma, jasna pobjeda vladavine zakona nad ogoljenim ruskim pokušajem da se potkopa suverenitet nezavisne evropske države”. U ovom saopštenju se navodi da je od pokušaja državnog udara koji je podržala Rusija “Crna Gora poduzela veoma važne korake prema integraciji u transatlantsku porodicu, a najznačajnije od toga je priključivanje NATO-u u junu 2017. godine. Sjedinjene Države su ponosne što Crnu Goru mogu

56 U regionu ima oko 48 helikoptera Mi-8. Isto.

57 <https://rs-lat.sputniknews.com/intervju/201805301115792629-dusko-perovic-intervju-/> (Pristupljeno 20. maja 2019)

58 <http://www.rtcg.me/vijesti/hronika/239840/mandicu-i-knezevicu-po-5-godina-zatvora.html> (Pristupljeno 5. juna 2019)

59 <http://www.rtcg.me/vijesti/hronika/239840/mandicu-i-knezevicu-po-5-godina-zatvora.html> (Pristupljeno 5. juna 2019)

60 <https://www.slobodnaevropa.org/a/dupli-identitet-rusija-obavjestajci/29617095.html> (Pristupljeno 5. juna 2019)

smatrati saveznikom i nastaviće podržavati ovu zemlju u svojim naporima na jačanju vladavine prava, zaštiti slobode medija i unapređivanju drugih reformi potrebnih za pristupanje Evropskoj uniji”, saopštio je Stejt department.⁶¹

Prvostepenu presudu pozdravio je i NATO, smatrajući da „svaka nacija ima suvereno pravo da bira svoje bezbednosne aranžmane, te da se NATO protivi svim pokušajima da se poremete demokratske institucije”. „Svako spoljašnje uplitanje u podriivanje naših demokratija je potpuno neprihvatljivo. Svaka nacija ima suvereno pravo da bira svoje političke i bezbednosne aranžmane”, navodi se u saopštenju NATO.⁶²

Izjave ovih uticajnih zapadnih institucija direktno prstom ukazuju na to da je pokušajem državnog udara Rusija imala nameru da „podrije demokratiju“ i „potkopa suverenitet“ Crne Gore. U javnosti u regionu, ovaj događaj nije prihvaćen toliko alarmantno i dramatično kao na Zapadu. Većina analitičara i medija u Srbiji sa skepsom su posmatrala prvo hapšenje, sud, pa i izricanje presude optuženima. Nesumnjivo je tome doprineo deficit poverenja u pravosuđe u većini bivših jugoslovenskih republika, ali i mediji koji su u većini tih država pod uticajem vlasti, kao što je to u slučaju Srbije. Takvom raspoloženju doprinela je i neadekvatna procena ruske odlučnosti da se umeša u proces demokratizacije jedne države u regionu Zapdnog Balkana, pa makar to mešanje pomalo izgledao traljavo.

Odmah nakon izricanja prvostepene presude, ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić izjavio je da njegova država ne može da se meša u pravosuđe Crne Gore, ali da „tu svakako ima dosta čudnih stvari i nadležni organi Srbije će pažljivo proučiti presudu“. Dačić je dodao da Srbija ima obavezu da zaštiti i pruži pomoć svakom njihovom građaninu i pripadnicima srpskog naroda.⁶³

Mediji u Crnoj Gori su pisali da je nakon izricanja presude srpski predsednik Aleksandar Vučić na Vojnu paradu u Nišu, koja je održana 11. maja, dva dana nakon zvaničnog obeležavanja Dana pobeđe, pozvao na razgovore osuđenog lidera Demokratskog fronta Andriju Mandića.⁶⁴ Medijska slika na Vojnoj paradi u Nišu u prvom planu prikazivala je lidere Srba u regionu - Aleksandra Vučića, Milorada Dodika i Andriju Mandića i bila je prilično jasna – držimo se zajedno.

2.4.2 Turizam i spoljna trgovina

Pogoršanje bilateralnih odnosa Ruske Federacije i Crne Gore od 2014. godine, nakon obostranog uvođenja sankcija (Podgorica sledi spoljnu politiku EU), negativno je uticalo na tok ruskih turista u Crnoj Gori. Turizam se smatra stubom crnogorske privrede i ujedno je sektor koji je najranjiviji na ruski uticaj. Rusi su najbrojnija turistička klijentela u Crnoj Gori, oni su kupili veliki broj stanova i kuća širom Crne Gore, najviše u turističkim zonama na obali. Deceniju od sticanja nezavisnosti broj ruskih turista koji su posetili Crnu Goru skočio je pet puta,⁶⁵ a ruski turisti su na kraju 2016. godine učestvovali u crnogorskom bruto domaćem proizvodu (BDP) sa oko pet odsto.⁶⁶

Vlada Ruske Federacije obeshrabrivala je svoje građane da odmor provode u Crnoj Gori. Ruski ministar inostranih poslova Sergej Lavrov rekao je u martu 2017. godine da pridruživanjem NATO-u Crna Gora žrtvuje svoje ekonomske odnose sa Rusijom, a negativna ruska medijska kampanja koja Crnu Goru

61 <https://www.slobodnaevropa.org/a/presuda-drzavni-udar/29930162.html> (Pristupljeno 5. juna 2019)

62 <https://www.danas.rs/politika/sad-i-nato-pozdravili-presudu-u-slucaju-pokusaja-terorizma-u-crnoj-gori/> (Pristupljeno 5. juna 2019)

63 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3516646/dacic-ima-cudnih-stvari-u-presudi-u-crnoj-gori.html> (Pristupljeno 5. juna 2019)

64 <https://www.danas.rs/politika/vijesti-vucic-poslao-avion-po-mandica/> (Pristupljeno 5. juna 2019)

65 Sa 61.000 na 316.000 u 2016. godini, kada su činili oko 25 odsto u ukupnom broju turista <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/ruski-turisti-donosili-200-miliona> (Pristupljeno 5. juna 2019)

66 Ruski državljani su ostvarili 2,87 miliona noćenja. Ako se uzme prosečna cena noćenja od oko 70 evra, procenjuje se da su potrošili nešto više od 200 miliona evra samo na smeštaj <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/ruski-turisti-donosili-200-miliona> (Pristupljeno 5. juna 2019)

opisuje kao opasnu za građane Rusije pratila je tu izjavu Lavrova. Izveštaji ruskih medija ukazivali su na povećanje kriminala, prljave plaže i tešku turističku sezonu u Crnoj Gori. Negativna reklamna kampanja imala je efekta 2017. kada je u jednom periodu broj ruskih turista, koji su inače najbrojniji među stranim turistima, rapidno opao⁶⁷ u odnosu na prethodne sezone. U Crnoj Gori su turisti iz Rusije u ukupnoj strukturi ostvarenih noćenja tokom 2018. godine učestvovali sa oko 25 odsto.^{68 69}

Crna Gora i njena ekonomija je i dalje zavisna od ruskih ulaganja u nekretnine i od ruskih turista koji dominiraju po broju, što predstavlja rizik za crnogorsku privredu i činjenicu da se Podgorica ipak ne može potpuno okrenuti od Moskve.⁷⁰ Međutim, spoljnotrgovinska razmena sa Rusijom za Crnu Goru ne predstavlja prioritet - u periodu od 2016. do 2017. godine ona se nalazi na osmom mestu i zauzima manje od jedan odsto udela u ukupnoj razmeni. Izvoz u Rusiju za te dve godine iznosio je nešto više od dva miliona evra, dok uvoz raste sa oko 5 u 2016. na 6,5 miliona evra u 2017. godini. Poređenja radi, EU u spoljnoj trgovini zauzima oko 38 odsto, a u uvozu 48 odsto. Posle EU i država CEFTA-e, Kina je treći trgovinski partner Crne Gore.⁷¹

2.5 Hrvatska

Hrvatska je za Rusija veoma interesanta država koja je članica EU i NATO, preko čije teritorije mogu da vode perspektivne trase energenata, naročito gasa uključujući tečni gas. Ako je na Zapadnom Balkanu Rusija u bezbednosnom smislu potisnuta od strane NATO-a, posebno u Makedoniji i Crnoj Gori, Hrvatska sa finansijskim problemima oko „Agrokora“ je pogodno tlo za rusku ekspanziju.

2.5.1 Slučaj „Agrokor“

Posle maratonskih pregovora postignuta je nagodba po kojoj ruska Sberbanka i VTB banka postaju gazde najveće hrvatske kompanije „Agrokor“. Privremeno veće poverilaca u Zagrebu je 18. juna 2018. jednoglasno izglasalo nagodbu, koju je potvrdio Trgovački sud.

Tako je startovala nova kompanija u kojoj Rusi imaju glavnu ulogu u tome da gotovo 170 preduzeća iz „Agrokor grupe“ ponovo stanu na zdrave noge. Oko 12 odsto kompanije pripada hrvatskim bankama, pre svega Zagrebačkoj banci, a ostatak američkom Knajthed Kapital fondu i drugim poveriocima. U novom „Agrokoru“ najveći pojedinačni suvlasnik je Sberbanka s 39,2 odsto a sa VTB bankom, ima 46,7 odsto vlasništva. U nagodbu je ugrađeno da ruske banke nikakvim ugovorima ne mogu doći do 50 odsto vlasništva „Agrokora“. Hrvatski premijer Andrej Plenković izrazio je zadovoljstvo i poručio da će se pokazati koliko je ova nagodba važna za Hrvatsku.

Odmah pošto je početkom 2018. godine izbila kriza u „Agrokoru“, a gazda kompanije Ilica Todorić od hrvatske vlade nije dobio novac da plaća kredite, bilo je izvesno da će „Agrokor“ završiti u stečaju, a 60.000 radnika u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i BiH na ulici. Hrvatska vlada je u aprilu 2018. donela poseban zakon o „Agrokoru“, a Ilica Todorić je u međuvremenu pobjegao u London kako bi izbegao hapšenje. U prvu rundu pregovora Rusi uopšte nisu bili uključeni, pa su pretili i tužbama, a kada je za vanrednog poverenika postavljen Fabris Peruško, sve se promenilo i ruske banke su prihvatile dogovor.

67 Njihov broj je opao sa 49.666 na 18.845 u odnosu na 2016. godinu <https://portalanalitika.me/clanak/328503/turisticka-ponuda-crne-gore-na-sajmu-turizma-u-moskvi> (Pristupljeno 5. juna 2019)

68 Crnu Goru je posetilo blizu 340.000 gostiju iz Rusije koji su ostvarili preko 3,1 miliona noćenja <https://portalanalitika.me/clanak/328503/turisticka-ponuda-crne-gore-na-sajmu-turizma-u-moskvi> (Pristupljeno 5. juna 2019)

69 <https://portalanalitika.me/clanak/328503/turisticka-ponuda-crne-gore-na-sajmu-turizma-u-moskvi> (Pristupljeno 5. juna 2019)

70 <https://www.bbc.com/ukrainian/features-39495276> (Pristupljeno 5. juna 2019)

71 <https://www.monstat.org/userfiles/file/spoljna%20trgovina/2017/12/Spoljnotrgovinska%20robna%20razmjena%20Crne%20Gore%20jan-dec%202017.pdf> (Pristupljeno 5. juna 2019)

Procenjena vrednost „Agrokor grupe“ iznosi 2,8 milijarde evra, a ukupni dugovi su 5,8 milijardi evra, s tim da je i ta cifra smanjena u međuvremenu samo na papiru. Ruski menadžment je preuzeo upravljanje kompanijom. Uopšte, 2018. godina obilovala je mnoštvom događaja između Hrvatske i Rusije, na diplomatskom, ekonomskom, energetskom pa i sportskom planu.^{72 73}

Diplomatski Zagreb je do prošle godine bio u tako važnoj prestonici, kao što je Moskva, bez ambasadora dve godine. Davor Štir bio je prvi hrvatski šef diplomatije koji je posle 11 godina posetio Moskvu. Mnogo šta se promenilo u oktobru 2018. godine, uprkos činjenici da je Hrvatska nametnula Rusiji paket sankcija identičan drugim članicama Evropske unije. Vladimir Putin primio je tada u Sočiju hrvatsku predsednicu Kolindu Grabar-Kitarović, u susretu koji je obilovao pozitivnim emocijama – posebno kod Grabar-Kitarović. Pokušaj izgradnje posebnog odnosa prema Putinu hrvatska predsednica nastavila je čestitajući Putinu, prva među liderima sa Zapada, pobedu na poslednjim predsedničkim izborima.

Iako je sve više Rusa u turističkoj poseti hrvatskom primorju, ostrvo Krk Moskvi je zanimljivo iz drugog razloga. Projekat izgradnje terminala za tečni gas na ovom ostrvu postao je višedecenijski proces. Ideja da jugoistočna Evropa, ali i Evropska unija, preko ovog terminala dobija gas koji nije ruski, ne dopada se Moskvi. Ali to ne znači da terminal neće primati i ruski gas, uprkos naporima da se Evropa bar delimično oslobodi gasne zavisnosti od Rusije o čemu je govorio američki predsednik Donald Tramp tokom jednog kraćeg susreta sa hrvatskom predsednicom.⁷⁴

Oni koji godinama prate hrvatsko-ruske odnose kažu kako ruski uticaj u Hrvatskoj kontinuirano jača. Nije to samo „Agrokor“, LNG, INA-MOL, gas i nafta uopšte, pogodan je položaj te zemlje za nove gasovode i naftovode. Ruske banke su stavile „cipelu u vrata“ cele regije. Rusi ne nameravaju da odu iz Hrvatske. Dematovane su tvrdnje o prodaji „Agrokora“. Ruski je cilj da olakša i poveća prodor svojih energenata, gasa i nafte u ceo region. Kada napraviš cevovod na jednoj strani cure gas ili nafta, a na drugoj novac i politička moć. Dok god drže „Agrokor“, Rusi mogu upravljati svojim imageom u Hrvatskoj, sticati simpatije, govoriti da su spasili najveću firmu od propasti itd.

2.5.2 Inicijativa „Tri mora“

Poljsko-hrvatska Inicijativa „Tri mora“, pre stotinak godina poznata kao poljska ideja „Međumorja“ ili „Intermairuma“, predstavlja neformalnu političku platformu 12 zemalja istočne i srednje Evrope, država članica EU, na potezu Baltik-Jadran-Crno more. S izuzetkom Austrije, sve su ove zemlje Evropskoj uniji pristupile nakon 2004. Te zemlje predstavljaju 28% teritorija Unije, 22% stanovništva i samo oko 10% BDP-a. Inicijativa ima cilj da svekoliko jača regionalnu političku, ekonomsku, infrastrukturnu, energetsku i bezbednosnu saradnju.

Ideju inicijative Jadran-Baltik-Crno more prva je lansirala hrvatska predsednica 2015, da bi u leto 2016. ovaj projekt bio i formalno pokrenut u poljsko-hrvatskom formatu i održan prvi samit u Dubrovniku. Jedan od glavnih projekata bio je Via Carpatia od Baltika do Soluna. Uz Hrvatsku i Poljsku, inicijativa obuhvata Mađarsku, Češku, Slovačku, Rumuniju, Bugarsku, Litvaniju, Letoniju, Estoniju, Sloveniju i Austriju.

Najvažniji gost sastanka inicijative 2017, svakako je bio američki predsednik Donald Tramp, koji je dao jasnu i nedvosmislenu podršku jačanju trgovinske, infrastrukturne, energetske i (geo)političke saradnje na prostoru između Jadranskog, Baltičkog i Crnog mora. „Mi stojimo iza država Inicijative ‚Tri mora‘,

72 Na fudbalsko prvenstvu sveta u Rusiji hrvatski fudbal postigao je najveći uspeh.

73 <https://www.bbc.com/serbian/lat/magazin-44737612> (Pristupljeno 6. jula 2018)

74 <https://direktno.hr/kolumne/zahvaljujuci-kolindi-hrvatska-nakon-tudmana-opet-ima-vanjsku-politiku-91337/>, 9.07.2017. (Pristupljeno 10. maja 2019)

podržavamo vas u naporima na stvaranju većeg prosperiteta, izgradnji infrastrukture i pozdravljam ovu istorijsku priliku za produbljivanje ekonomskog partnerstva s vašom regijom“, izjavio je Tramp.⁷⁵

LNG terminal na Krku, koji će se „konačno“ izgraditi, spojiće se sa postojećim terminalom u Poljskoj, kao alternativa gasnoj osovini Moskva-Berlin („Severni tok“ 1 i 2). Krk predstavlja diverzifikaciju i alternativu rusko-nemačkom monopolu. Pošto je povezivanje Rusije i Nemačke „noćna mora“ angloameričke škole geopolitičkog mišljenja, jasno je da Sjedinjene Države snažno podupiru terminal na Krku. Tu je i motiv da zemlje inicijative zamene tradicionalne snabdevače gasom (uz Rusiju su tu još Norveška i Alžir) i krenu da uvoze američki gas. Ruski gas je jeftiniji, no zemlje kao Poljska spremne su i plaćaju i veću cenu radi energetske nezavisnosti od Rusije.

Inicijativa „Tri mora“ uživa i kinesku podršku, komplementarna je s kineskom strategijom „Puti svile“ za svoj snažniji iskorak na evropsko tržište. Kao i ranije i danas se postavlja pitanje šta o navedenom projektu misle Nemačka i Rusija i nije li on američki „trojanski konj“ uperen protiv Rusije i Nemačke. Zemlje članice inicijative od samog početka naglašavaju kako ne žele da se na njih gleda kao ne neku vrstu bezbednosnog koridora prema Rusiji i zato postoji želja za intenziviranjem kontakata s Moskvom.

Projekat „Tri mora“ osim toga govori se da predstavlja svojevrstan odgovor na osovina Berlin-Pariz koja se zalaže za centralizovanu Evropu u „više brzina“, gde bi zemlje ranijeg socijalističkog bloka imale podređen položaj. Zemlje inicijative, a posebno Poljska i Mađarska, nasuprot federalističko-centralističkom načelu, jasno afirmišu suverenističko načelo, zalažući se za Evropu kao zajednicu slobodnih i ravnopravnih naroda i država.

Poljska, kao vodeća zemlja ove inicijative, ima vrlo decidiranu antinemačku i antirusku orijentaciju, ali isto tako neke zemlje, na primer Mađarska, Austrija i Slovačka, imaju vrlo dobre odnose s Rusijom (ruski kapital). Kao alternativa Inicijativi „Tri mora“, pod američkim kišobranom, navodi se Zapadni Balkan, pod navodnim nemačko-ruskim pokroviteljstvom.

Treći samit inicijative održan je 2018. u Bukureštu. Nemački ministar spoljnih poslova Heiko Maas upozorio je na opasnost od podele Evrope: „Evropa se ne može podeliti prema stranama sveta, postoji samo jedna Evropa“. Inicijativa je neka vrsta protivteže „starom jezgru Unije“. Zato se raspravlja o uključivanju Nemačke u inicijativu. Hrvatska predsednica Kolinda Grabar-Kitarović izjavila je da upravo Inicijativa „Tri mora“ treba da smanji razlike između istoka i zapada Evrope. Na privrednom forumu predstavljeno je 40 infrastrukturnih projekata vrednih oko 40 milijardi evra (Hrvatska učestvuje u njih 11). Ipak se najviše priželjkuje dodatna podrška Vašingtona. Po prvi put je paralelno sa samitom Inicijative održan i privredni forum na kojem su učestvovala još i zemlje zapadnog Balkana, kao i članice Istočnog partnerstva EU Ukrajina, Moldavija i Gruzija.

2.5.3 Trgovinsko-ekonomska razmena

Hrvatska i Rusija održavaju redovne susrete na visokom i najvišem nivou, zvanične i radne posete, kontakte na marginama međunarodnih događaja.⁷⁶ Između dve zemlje postoje intenzivni odnosi u kojima nema otvorenih pitanja. Trgovinsko-ekonomska razmena razvija se uzlaznom linijom uprkos ograničenjima zbog sankcija EU prema Ruskoj Federaciji. Uzajamna trgovina je premašila milijardu dolara (1,059 milijardi dolara u 2017. što je za 31,3% više u odnosu na prethodnu godinu). Izvoz iz Rusije iznosi 795,9 miliona dolara, a njen uvoz iz Hrvatske 263 milion dolara. U izvozu 92,2% učestvuju ugljovodnici, nafta i gas. Ruske investicije u Hrvatsku prešle su 400 miliona dolara, a Hrvatske u Rusiju 120 miliona dolara.

75 <https://www.dw.com/hr/nova-faza-projekta-inicijativa-tri-mora/a-45525107> 18.09.2018. (Pristupljeno 10. maja 2019)

76 <https://ria.ru/20180715/1524549229.html> (Pristupljeno 10. maja 2019)

2.6 Makedonija

Spor oko imena Makedonije, koji je dugo trajao i podrivao stabilnost na jugu Balkana, završen je. Na njega je stavljena tačka pobedom Steve Pendarovskog, kandidata vladajuće koalicije socijalista i albanskih partija, na predsedničkim izborima u drugom krugu, 5. maja 2019. Time je zatvoren krug započet Prespanskim sporazumom Zajeva i Ciprasa o dogovorenom imenu „Severna Makedonija“, a potom nastavljen glasanjem u Sobraju za sporazum, neuspehim referendumom o sporazumu, promenom ustava, pobedom vladajuće koalicije na parlamentarnim izborim, pihvatanjem članstva Severne Makedonije u NATO, odmrzavanjem pristupnih pregovora za članstvo u EU.

Makedonski slučaj predstavljao je snažno upozorenje i neku vrstu alarma za uzbunu Briselu i svima koji u EU odlučuju, da se daleko ozbiljnije mora odnositi prema proširenju na Zapadni Balkan i povlačenju odlučnijih strateških poteza. Upravo je primer Skoplja i Atine pokazao da stabilnost evropskog kontinenta učvršćuje strategija integracije i rešavanje problema, a ne posustajanja ili obustavljanje procesa ulaska Zapadnog Balkana u EU. Taj primer trebalo bi da inspiriše i mnoga druga preostala manja ili veća rešenja u regionu bivše Jugoslavije.

Međutim, makedonski hod do rešenja nikako nije bio lak i jednostavan, pored toga što je bio dug. Nedovoljna referendumsko većina najbolje svedoči o tome. Decenijska zapuštenost problema imena nije se mogla nadoknaditi intenzivnijom podrškom sa zapadnih adresa za nekoliko meseci. Nepripremljeno i rano se ušlo u referendumski proces, pa je građanima ostalo nedovoljno vremena za kopernikanski preokret u donošenju tako važne odluke za budućnost zemlje. Trebalo je od većitog „ne“ odjednom reći većito „da“. Propušteno je ipak nadoknadjeno dvotrećinskom većinom u parlamentu a potvrđeno na izborima za parlament i predsednika Republike. Referendum je imao samo konsultativni ne i sudbonosni značaj za teško postignuti sporazum sa Atinom, sa sopstvenom makedonskom istorijom i stvarnošću koja se mora menjati. Rešenje makedonskog problema snažno relaksira odnose u regionu i unosi novi optimizam.

Zvanična Rusija je negativno reagovala na referendum od 30. septembra 2019. u Makedoniji, odnosno na samo pihvatanje Prespanskog sporazuma o preimenovanju ove balkanske republike u „Severnu Makedoniju“. Prema zvaničnom komentaru ruske diplomatije (MID-a), izlaznost od 36,8% ne dozvoljava da se prizna uspeh plebiscita (neophodno je 50%), nedvosmisleno svedočeći da su makedonski birači „bojkotovali grubo natureno rešenje, izvan Skoplja i Atine, vodećih političara iz zemalja NATO i EU koji su neposredno učestvovali i u nametnutoj propagnandnoj kampanji i bez ustručavanja se mešali u unutrašnje poslove ove balkanske zemlje“. Iako dve trećine stanovništava Makedonije nije podržalo Prespanski sporazum, rezultate glasanja odmah su pozdravili rukovodioci NATO-a i EU, kao i Vašingtona. Moskva u svemu tome vidi samo težnju da se Skoplje ubrzano uvuče u NATO, bez obzira na mišljenje makedonskog naroda. Reakcije ruske političke javnosti bile su takođe masovno negativne. Svi su se pozivali na činjenicu da plebiscit nije usepo, uprkos tome što je 91,2% glasalo „za“ a samo 5,82% „protiv“. Ponavljano je da „dugoročno rešenje može biti pronađeno od strane samih zemalja, bez mešanja izvan, isključivo u okviru pravnog polja i osloncem na široku javnu podršku“. Po ruskim ocenama, „Prespanski sporazum tim kriterijima ne odgovara i protivureči međunarodnom pravu i makedonskom ustavu, a na to je ne jedanput ukazivao predsednik Republike Makedonije Đ. Ivanov, uključujući i tribinu Generalne skupštine OUN“.⁷⁷ Rusija je takođe upozorila da će pažljivo pratiti razvoj situacije, kao stalna članica SB OUN, jer u skladu sa Rezolucijom SB 845 rezultati pregovora Skoplja i Atine biće razmotreni na Savetu bezbednosti OUN. Do toga ipak nije došlo. Savet bezbednosti nije raspravljao pa nije ni glasao o Prespanskom sporazumu, nego je samo generalni sekretar OUN iskoristio modus i cirkulisao izveštaj o postignutom sporazumu.

77 http://www.mid.ru/web/guest/komentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/3363368 (Pristupljeno 1. oktobra 2018)

SAD su energično podržale ne samo proces pregovora i zaključivanje sporazuma između Grčke i Makedonije o preimenovanju ove poslednje, koji dozvoljava Severnoj Makedoniji da dobije svoje mesto u NATO-u i EU, nego i njegovu punu primenu. Stav Stejt departmenta i američke diplomatije koja je godinama sa najiskusnijim diplomatama posredovala u ovom sporu bio je jasan.

Zemlje zapadne alijanse, osim Turske, javno su podržavale poziciju Grčke u njenom zahtevu da Makedonija promeni ime, iako su u kuloarima priznavali njenu apsurdnost. U celini, široko razmatranje grčko-makedonskog slučaja potrajalo je samo iz jednog jedinog razloga – upravo je to blokiralo proširenje EU i NATO.

Nikolaj Starikov, jedan od istaknutih ruskih konzervativnih politikologa, piše da je uz „manijačku želju današnje političke vrhuške Makedonije da po svaku cenu preimenuje svoju zemlju i otvori joj put u NATO i perspektivu za Evropsku uniju“,⁷⁸ teško predvideti dalje korake te prozapadne elite, kada Zapad zatvara oči na narušavanje elementarnih fundamentalnih zakona. On navodi primer državnog prevrata u Ukrajini, pa onda naravno i vlasti u Makedoniji mogu da rade šta hoće, pošto će Zapad zavortiti oči kad zatreba.

Sergej Utkin, šef sektora strateških ocena prestižnog ruskog IMEMO RAN, u članku u uticajnom moskovskom „Komersantu“,⁷⁹ smatra da je tema NATO u celini bila značajnija u makedonskom pitanju, nego ulazak u EU, što je dug i složen proces sa nejasnim ishodom, u vreme kada su u vojni blok uključene skoro sve zemlje susedi i kada se Makedonija ne sudara sa direktnim pretnjama, ali se taj potez izvodi brzo i bez posebnih gubitaka. S druge strane, za EU i NATO proširenje je postalo simbolom uspešnosti i racionalna objašnjenja nisu jedanput prinosila žrtvu tom simbolizmu, smatra Utkin. Ulazak Severne Makedonije u NATO, a zatim i u EU nije *panacea* za mnogobrojne unutrašnje i međunarodne protivurečnosti. Utkin navodi primer Bugarske i Rumunije koje ulazeći u EU nisu rešile pitanja korupcije, niske ekonomske dinamike, odlaska stanovništva u uspešnije zemlje.

Po ruskim ocenama, ako Brisel dobije *cart blanche* za transformaciju celog prostranstva Balkana, nije jasno šta može igrati ulogu regionalne privlačne sange za investitore i stimulans da građani ostaju da žive i rade u regionu. Zbog odsustva приметnog poboljšanja života građana mogu se zaoštriti stare međuetničke protivurečnosti. EU i NATO, pretendujući na ulogu garanta mira u Evropi posle Drugog svetskog rata, jako su loše razradili mehanizme uzajamnog delovanja i u njihove zupčanike upada sve više peska i kamena.

Američki analitičar Januš Bugajski ocenio je da je Kremlj računao na to da će Makedonija postati nova Republika Srpska.⁸⁰ „Ukoliko se blokira makedonski put ka zapadnim institucijama, nacionalne tenzije će porasti u celom regionu. Kremlj će uložiti dodatnu energiju da ugrozi krhka demokratska dostignuća na Zapadnom Balkanu, a EU i NATO će biti sve dalji“, kazao je ovaj analitičar.

Opšte mišljenje EU izrazio je predsednik Evropskog saveta Donald Tusk: „Makedonija je učinila ogroman korak da bi zauzela svoje mesto u našoj transatlantskoj zajednici“.

U izjavi, ruski MID je proces donošenja ustavnih amandmana u Skoplju nazvao „prljavim manipulacijama“, „obezbeđen ucenama, pretnjom i kupovinom opozicionih poslanika“.

Jedan od najboljih ruskih poznavalaca naših prilika, u svakom slučaju onaj koji se godinama nama bavi, „Komersantov“ novinar Gneadij Sisojev piše⁸¹ da zapadni predstavnici na Balkanu i makedonske vlasti

78 <https://nstarikov.ru/club/97021>; <https://politexpert.net/122834-referendum-v-makedonii-provalilsya-poidet-li-zapad-na-priznanie-ego-itogov> (Pristupljeno 4. oktobra 2018)

79 <https://www.kommersant.ru/doc/3757652> (Pristupljeno 1. oktobra 2018)

80 BETA, NEDELJA, 7.10.2018. (Pristupljeno 10. maja 2019)

81 Коммерсантъ, No205 от 08.11.2018. (Pristupljeno 10. maja 2019)

smatraju ruske tvrdnje „neosnovanim“. „Optužbe iz Moskve zvučale su veoma ozbiljno, međutim nisu predstavljeni nikakvi konkretni dokazi“ vezani za tvrdnje o manipulacijama sa „namicanjem“ glasova prilikom glasanja u parlamentu da bi se potvrdio sporazum ili uneli amandmani u ustav. „Balkanski eksperti objašnjavaju žestoku reakciju Moskve njenim odbacivanjem evroatlantske perspektive Skoplja. Naime, interesima Rusije odgovara produžavanje grčko-makedonskog konflikta. Jer dok on nije regulisan, NATO i EU vrata su za Skoplje ostajala zatvorena“.⁸²

Ipak, stvari nisu otišle u tom pravcu i Severna Makedonija postaje 30. članica Alijanse.

Uprkos kritikama i otporima javnog mnjenja u Makedoniji i u Grčkoj kako spoljnim opstrukcijama tako i podšci Zapada, do rešenja se došlo političkom voljom dve strane, lidera Skoplja i Atine. Neki približan scenario postojao je svih prethodnih godina, čak i decenija, ali nikada nije postojala tako odlučujuća politička volja i hrabrost lidera. Zaev i Cipras nisu došli i nisu mogli doći do nekog apsolutno novog imena, budući da je ono manje više cirkulisalo u mnogim ranijim pregovorima, ali nikada nije postojala potrebna kritična masa za odluku. Da li je u kontekstu tih promena i postignutog sporazuma rešeno i albansko pitanje u Severnoj Makedoniji? To treba da potvrdi vreme, jer je ono mnogo složenije od „čisto tehničkog“ pitanja novog imena u životu jedne države.

Glavni ekonomski tokovi Severne Makedonije, u trgovini, finansijama, kreditima, investicijama, kao i kod ostalih zemalja Balkana, vezani su, pre svega, za Evropsku uniju. Rusko-severnomakedonska trgovina poslednjih par godina kreće se u obimu od oko 150 miliona dolara godišnje razmene, sa određenim deficitom na ruskoj strani.

2.7 Grčka

Nakon što je Grčka proterala dvoje ruskih diplomata, a dvojici ruskih građana „umešanim u nedozvoljene i nespojive radnje sa njihovim statusom“ zabranila ulaz, usledio je naravno recipročni odgovor Moskve i demarš grčkom ambasadoru 13. jula 2018. U ruskom MID-u ova akcija je nazvana „apsolutno neosnovanom i nepotvrđenom faktima s grčke strane“. Naravno, nije propušteno da se kaže kako je ona u raskoraku sa karakterom „naših bilateranih odnosa, i u stanju je da im nanese ozbiljnu štetu“. Štaviše, u Moskvi su ocenili da je antiruska odluka grčke vlade pripremljena za otvaranje samita NATO-a i da iza nje stoji Vašington koji otvoreno podržava ove događaje kroz izjavu Stejt departmenta.

Stvari se na tome nisu završile nego su eskalirale napadima u grčkog štampi. Moskvi to teško pada u godini kada se navršava 25 godina od potpisivanja Dogovora o prijateljstvu i saradnji između Rusije i Grčke i 190 godina uspostavljanja diplomatskih odnosa.

Međutim, već do kraja godine rusko-grčki odnosi su popravljani i vraćeni u normalan kolosek. To je i rečeno u intervjuu ruskog MID-a S. Lavrova grčkim novinama „Efemerida ton sindakton“, 7. decembra 2019.⁸³ On je drugu polovinu godine okarakterisao kao „ne jednostavnu“. Političko-diplomatska kriza isprovocirana delovanjem grčkih vlasti, proterivanjem aktivnih i bivših ruskih diplomata u Grčkoj, dovela je do privremenog obustavljanja međudržavnog dijaloga, rekao je Larov. To zahlađenje nije moglo da zadovolji ni jednu stranu jer je protiv dugoročnih interesa dve države. U tom cilju postignut je dogovor o radnoj poseti Moskvi šefa grčke vlade Ciprasa. Pregovori sa Putinom i Medvedevim vratili su bilateralni dijalog u normalan kolosek. Odgovarajući kako vidi situaciju na Balkanu, Lavrov je rekao da ona izaziva nespokojstvo. „Mi vidimo da NATO i EU povećavaju snage za dalje ‚osvajanje‘ regiona, a od zemalja regiona se traži da naprave lažni izbor: ili s Moskvom, ili s Vašingtonom i Briselom“. Kao glavno žarište nestabilnosti označio je Kosovo (sabotaža pregovora, 100% takse, formiranje vojske i drugo). Visoki

82 Isto.

83 http://www.mid.ru/ru/maps/gr//asset_publisher/D4tBbKa1q61C/content/id/3437070. (Pristupljeno 10. maja 2019)

predstavnik igra destabilizirajuću ulogu u BiH (uvodi režim protektorata, diskredituju se tek održani izbori itd). Lavrov je u intervjuu zaključio da postoji najgrublje sistematsko mešanje SAD i EU u unutrašnje stvari Makedonije. Ta žurba je podređena isključivo forsiranju uvlačenja Skoplja u NATO, kako je to postavio Vašington.

Robna razmena Grčke i Rusije 2017. godine iznosila je 3,7 milijardi dolara, ruski izvoz 3,5 milijarde (energenti u najvećem obimu), a uvoz 240 miliona dolara.

2.8 Bugarska

Bugarska se tradicionano smatra „najruskijom zemljom“, a Bugari najbliži Rusima i Rusiji. I za takve tvrdnje postoje osnovana istorijska uporišta. Ipak Bugarska je ušla u evroatlantske integracije i članstvo u NATO i EU na antiruskom talasu koji je vlada podigla, ali je pri ulasku tražila ruski blagoslov obećavajući da će biti ruski glas u tim strukturama.

2.8.1 Rusko-bugarsko prijateljsjstvo

„Dojče vele“ je pre par godina objavio publikaciju „Bugarska i večito prijateljstvo sa Rusijom“,⁸⁴ po svemu i dalje aktuelnu, donekle sa izmenjenim igračima, jer su neki otišli ali su drugi došli na javnu scenu. Posle punih petnest godina članstva u NATO-u i dvanaeset u EU bugarska politika, po mišljenima koja nisu usamljena, još ne uspeva da se izvuče iz moćnog gravitacionog polja Moskve. Kako to utiče na Bugarsku i koji su njeni provodnici? Mnogi događaji služe kao povod (Krim, Ukrajina, u novije vreme) da se dokažu mehanizmi i metodi s kojima Kremlj nastavlja da vuče političke konce u nekadašnjoj kandidatkinji za 16-tu sovjetsku republiku. Postoje i ljudi i partije u Bugarskoj koje tri decenije posle pada komunizma produžavaju da ispovedaju apsurdnu dvojnu veru: „Nikada protiv Rusije, nikada protiv EU“.

Nekadašnji predsednik Evropske komisije Žoze Manuel Barozo pojasnio je zašto je 2007. EU odlučila da ne ostavi Bugarsku i Rumuniju u „međuzoni, na ničijoj zemlji“, gde bi slično drugim zemljama izvan EU, postajale sve nestabilnije. „Zamislite da Rumunija i Bugarska danas nisu deo EU. Tada bi najverovatnije bile podložne sistematskom pritisku od strane Moskve“, rekao je tadašnji predsednik EK.

Međutim, zbog bliskosti s Rusijom mnogi na Bugarsku gledaju kao na „anomaliju“ u Evropi. Naime, mnoge bivše komunističke zemlje u EU sačuvale su veze sa Moskvom, na ličnom i drugom nivou, iako većina zvanično na Rusiju gleda kao na bivšeg okupatora koji još uvek predstavlja opasnost za njih. Bugarska je različita, pošto na Moskvu gleda kao na prijatelja. Ta zemlja je možda danas najbliža Moskvi kao članica EU, ali tako nije bilo kada se nalazila u procesu evroatlantskih integracija i ulaska u NATO i EU. Vlada je morala da podstiče prozapadna raspoloženja a to je jedino mogla samo na račun raspirivanja antiruskog raspoloženja u zemlji.

Otuda nije čudo što je Bugarska pod budnim okom evropskih posmatrača i vlasti koje strahuju od narastanja uticaja Rusije u Bugarskoj. Mnogi u Evropi veruju da Moskva Sofiju pretvara u neki svoj most ka Evropskoj uniji. U tim tvrdnjama se toliko daleko ide da se odnosi između Bugarske i Rusije smatraju tako bliskim da Rusija direktno utiče na zakonodavane procese u Bugarskoj, a da se jedna trećina ekonomskih aktivnosti kontroliše direktno ili indirektno od Moskve.

Sofija je svečano obeležila 135 godišnjicu uspostavljanja diplomatskih odnosa između Bugarske i Rusije, kojoj je dat značaj posetom ruskog ministra spoljnih poslova S. Lavrova. Prvi diplomata Moskve je dočekan u Sofiji od demonstranata „Protestna mreža“, kao i od ukrajinskih građana u Bugarskoj, skandiranjem „Lavrov dalje ruke od Ukrajine“ i „Putin ubica“. S druge strane su predstavnici prokremljovskih nacionalista

84 <https://www.dw.com/bg/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%B8-%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0-%D1%81-%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D1%8F/a-17922009>. (Pristupljeno 10. maja 2019)

iz „Atake“ koji su nosili plakat sa natpisom „Bratska pobeda“ i delili listiće sa kritičkim pitanjem „Ko je zaustavio ‚Južni tok‘, ko prodade Bugarsku?“.

Kao potencijalni provodnici ruskih interesa u Bugarskoj mogu da budu označena i mnoga druga lica: visoki oficiri koji su u svoje vreme završili sovjetske vojne škole; specijalisti koji su stekli obrazovanje na sovjetskim univerzitetima; ruski građani u braku sa bugarskim građanima; predstavnici umetničke i stvaralačke inteligencije koja od ranije podržava bliske veze sa Moskvom. Mnogi od tih ljudi produžavaju da igraju aktivnu ulogu u bugarskoj politici i biznisu.

Ilustrativan je primer proruskih reakcija niza bugarskih organizacija posle novog sknavljenja bojama Spomenika sovjetskoj armiji, početkom prošlog leta. Nezadovoljstvu ruske ambasade u Sofiji su se pridružili Bugarski antifašistički savez, Savez veterana rata, Savez vojnih invalida Bugarske, Savez podoficira i oficira u rezervi, Nacionalni pokret „Rusofili“, Fond „Bugarska – Rusija“, Fondacija za prijateljstvo s narodima Rusije i Zajednicu nezavisnih država (ZND), Savez bugarskih pisaca, Savez arhitekata Bugarske, Savez filmskih delatnika, Savez bugarskih novinara, Prijateljstvo „Aleksandar Nevski“, Federacija zemljaci, Bugarsko-ruski klub „Šipka“, Slovensko društvo u Bugarskoj. U svoje vreme je Georgi Dimitrov rekao da je „prijateljstvo sa SSSR nužno Bugarskoj onako kao što su vazduh i sunce nužni za svako živo biće“.

2.8.2 Bugarska i gasovodi

Bugarska je danas došla u fazu traženja pragmatičnih ondosa sa Rusijom.⁸⁵ Bugarski premijer Bojko Borisov je promenio retoriku. Prvo, on se valjda po treći put izvinio Rusima, a time i svojoj zemlji i drugima za obustavljanje od strane Bugarske tri ključna zajednička energetska projekta sa Rusijom: naftovoda „Burgas – Aleksandropulos“, gasovoda „Južni tok“ i AEC Belene. Njegova vlada je morala da plati dugove za AEC Belene (deo dugova je Moskva, slaba prema Bugarima, oprostila), ali je odbila da uvede dopunske sankcije protiv Rusije za slučaj Skripalj.

Tokom susreta sa Putinom Borisov je obećao da ako Rusija usmeri „Turski tok“ preko njegove teritorije, ovaj put Bugari neće odbaciti projekt u ime evropske diverzifikacije puteva snabdevanja gasom.

Na preskonferenciji posle susreta sa ruskim predsednikom vlade Dmitrijem Medvedevim u Sofiji, ranije 2019. godine, Borisov je izjavo da Crmo more „treba da bude zona turizma, gasvoda a ne vojnih aktivnosti“. Promene na ruskom pravcu bugarske politike su olakšane po odlasku sa predsedničke dužnosti rusofoba Plevnelieva i izboru Radeva za predsednika, kao i narastanjem nacionalističkih raspoloženja u Evropi. U Sofiji se došlo do zaključka da bez ukrajinskog gasnoprenosnog sistema, Bugarska gubi sadašnji obim raspoloživog ruskog gasa za sopstvene potrebe, i ne može ga nadoknaditi iz drugih izvora i pravaca, niti može postati respektabilan pravac za razvoj magistralne gasne mreže u pravcu evropskog centra.

Borisov je zahvalio Medvedevu što za prekid projekta „Južni tok“, Gasprom nije pokrenuo tužbu protiv Sofije. On je kritikovao protivnike bugarske saradnje sa Rusijom u oblasti gasa i nuklearne energije. Borisov ne isključuje dalju saradnju sa „Rosatomom“ na AEC Belene, koja je tokom decenija „progutala“ milijarde dolara. Bugarska mora graditi nuklearu inače će za desetak godina ostati bez struje i moraće da je uvozi po zatvaranju Kozloduja. Medvedev je izjavio da je Rusija spremna da razmotri mogućnosti za izgradnju AEC, ali je zatražio garancije od EU i za nuklearu i za izgradnju kraka „Turskog toka“. EK međutim nije dala nikavu garanciju za gasovod, a prema nekim informacijama odbacuje takvu mogućnost.⁸⁶

85 <https://news.bg/int-politics/ruski-medii-balgariya-poiska-pragmaticni-otnosheniya-s-rusija.html>06.03.2019 (Pristupljeno 10. maja 2019)

86 <https://focus-bbs.org/bg/%D1%82%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA-2-%D0%BD%D0%B5%D1%89%D0%BE-%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D1%81%D0%B2%D0%B0-%D0%B2-%D1%82%D0%B0%D0%B7%D0%B8-%D0%B8%D1%81/> (Pristupljeno 10. maja 2019)

Uprkos izjavama političara koji su zaduženi za sejanje optimizma, eksperti govore da novog gasovoda do početka 2020. godine nema, i suprotno najavama neće biti izgrađen. Zato niko neće moći da se odrekne ukrajinskog cevnotransportnog sistema. Ako se pažljivo posmatra, sa ruske strane gasna scena izgleda različito od balkanske. Moskva ustvari nikada nije rekla, prvo – da je doneta odluka za izgradnju „Turskog toka“, i drugo – kuda će ići ta maršruta – preko Bugarske ili preko Grčke do Italije. Tokom poslednje posete Medvedeva Bugarskoj, on je izjavio da projekt može da produži i krene napred samo ako dobije sigurne garancije EU. „Nadam se da naši bugarski prijatelji razumeju to, i nadam se da će da završe odgovarajući posao“. Ako se isključe sporni pravni problemi koje je Energetska zajednica pokrenula sa Srbijom, izgleda da položaj Bugarske i Mađarske u tom projektu nije osporen evropskim zakonima. Ministarka energetike Bugarske Temenuška Petkova odgovorila je Medvedevu da su sva evropska pravila poštovana što se tiče „Turskog toka“ i da je to najveća garancija za realizaciju projekta. Prekid ruskih dostava gasa 2020. godine drastično bi promenio situaciju u zemljama Jugoistočne Evrope. Osim što gube jedinstveni pravac za dostavu gasa, Mađarska i Bugarska gube i značajne prihode od tranzita gasa. Srbija dobija sav potreban gas jednim putem preko Mađarske. Godišnje potrebe gasa Mađarske su oko 9 mlrd kubnih metara, od kojih 7 mlrd dobija od „Gasproma“ preko Ukrajine. Srbija godišnje troši 2,6 mlrd kubnih metara gasa od kojih 2,1 mlrd uvozi iz Rusije preko Ukrajine i Mađarske. Potrebe za gasom Bugarske su oko 3,5 mlrd kubnih metara koje uključuju uvoz od 3,33 mlrd i u celini se pokriva iz Rusije preko Ukrajine. Eksperti ukazuju da novi gasovodi svakako ne mogu biti gotovi do početka 2020, da bi se mogao otkazati ukrajinski gasni sistem.

Primetno kolebanje Rusije sa odlukom da uđe u projekt „Turski tok“ može se objasniti time što „Gasprom“ ne želi da ni na kakav način usložnjava situaciju oko pet puta većeg gasovoda „Severni tok 2“. Ni završetak „Severnog toka 2“ neće biti moguć dok „Gasprom“ ne postigne sporazum sa Ukrajinom. Pitanje rešenja tranzita gasa preko Ukrajine moguće je kao privremno ili stabilno rešenje. Druga varijanta je verovatnija. EK bi trebalo da u buduću posao „Gasproma“ i „Naftogaza“ uključi bar 60 mlrd kubnih metara gasa godišnjeg tranzita. U tom slučaju „Gasprom“ nikao ne bi žurio sa balkanskim proširenjem „Turskog toka“, jer nema potrebnu ekonomsku osnovu za jednu takvu investiciju. Zato će trebati da se sačeka konačno rešenje „Gasproma“ za „Turski tok“.

Bugarsko-ruska robna razmena dostigla je iznos od 4,3 milijarde dolara (2017), i porasla je u odnosu na prethodnu 2016. godinu čak za 40% (bugarski izvoz je 810 miliona, a uvoz 3,5 milijardi dolara).

2.9 Albanija

Pregled ruskih odnosa sa balkanskim zemljama ne bi bio potpun bez kratkog osvrt na odnose sa Albanijom. Naime, kada se govori o Rusiji na Balkanu, neosnovano se gube iz vida i njeni odnosi sa Albanijom, koji nekako uvek ostaju u senci svih drugih odnosa sa balkanskim zemljama. Očito da je razlog tome što između te dve države nema otvorenih pitanja i problema, niti nekih konjuktivnih oscilacija kojima su podložni praktično svi drugi odnosi na Balkanu. Treba istaći da je istorija rusko-albanskih odnosa bogata i raznovrsna i u kontinuitetu se temelji od XVII veka. Odnosi dve strane su se razvijali u vrlo pozitivnom trendu u narednim vekovima uključujući učešće Albanaca (i pravoslavaca i katolika) na strani Rusije, u ruskoj armiji i mornarici, u ratovima protiv Turske. U sovjetskom i socijalističkom periodu odnosi su se razvijali veoma uspešno do 1960-1961. kada su iz ideoloških razloga prekinuti diplomatski odnosi. Obnovljeni su tek 1990-1991. i od tada se odvijaju ujednačenim ritmom uključujući međusobne posete na visokom, a sa albanske strane i na najvišem nivou. Između dve zemlje postoji oko tridesetak međusobno zaključenih sporazuma. Parafiran je i najkrupniji politički dokument, Dogovor o prijateljstvu i saradnji između Ruske Federacije i Albanije, na nivou ministara inostranih poslova, 8. decembra 2004. u Tirani, ali nije ni do danas ratifikovan. Sa naše strane je tom prilikom upućen demarš ruskom MID-u, međutim Dogovor je potpisan, i na tome se stalo.

Za razliku od ruskih odnosa sa drugim balkanskim zemljama, koji imaju svoje padove i uspone, rusko-albanski odnosi se odvijaju bez oscilacija, nekako podalje od drugih balkanskih odnosa sa Rusijom. Otuda i verovanje da je ruski uticaj u Albaniji zanemarljiv. Na aprilskoj sesiji međuvladine rusko-albanske komisije za ekonomsku i naučno-tehničku saradnju, održanoj 2019. godine, konstatovano je da se bilateralna trgovina robama i uslugama između Rusije i Albanije razvija. Kao potvrda tome, 2018. godine spoljnotrgovinska razmena je porasla, „uprkos sankcijama i drugim ograničenjima“, za skoro 65% i dostigla je 144,8 miliona dolara, ruski izvoz je porastao za 78% (125,7 miliona) a uvoz za 24% (19,1 milion dolara).⁸⁷

87 <https://digital.gov.ru/ru/events/38934/>, 09.04.2019. (Pristupljeno 13. maja 2019)

3. Šta Srbija i Zapadni Balkan mogu da očekuju od Rusije

U političkom smislu, duži niz godina Balkan faktički predstavljaju dve svojevrsne zone, praktično dva polja političkog delovanja, unutrašnjeg i spoljnog. S jedne strane su to zemlje članice EU i NATO-a, a s druge je pet država Zapadnog Balkana i Kosovo koje nisu članice EU, ali su neke od njih članice NATO-a (Albanija i Crna Gora). Srbija je jedina među zemljama Zapadnog Balkana koja ne želi članstvo u NATO-a, uprkos ostvarenom najvišem nivou i intenzitetu saradnje. Međutim, i pored srpske želje za članstvom u Evropskoj uniji, kao nespornog cilja, ne samo prirodnog i geopolitičkog, nego i zvaničnog spoljopolitičkog prioriteta države, Srbija nastavlja da vodi tzv. viševektorsku politiku, politiku „sedenja na dve“ odnosno „tri, četiri stolice“ (EU i SAD, Rusija plus sve jači oslonac na Kinu).⁸⁸ Za jednu malu zemlju, kao što je Srbija, u centru Balkana, izolovana, bez saveznika i savezničkog pojasa u ekonomskom i u bezbednosnom smislu, to je preveliki izazov i disbalans. Zato se i postavlja pitanje šta u prvom redu Srbija, a i druge zemlje Zapadnog Balkana mogu očekivati od najavljenog, ili već stvarnog „ruskog povratka, ili ruske ekspanzije na Balkan“, u ekonomskom odnosno trgovinskom, tehnološkom, investicionom, finansijskom, zatim u energetsom, pa bezbednosnom, kao i u političkom i svakom drugom smislu? To je naravno nameće jako široko polje istraživanja i političkog opserviranja u više ravni, koje smo već delom činili u više navrata. Ovde ćemo se ograničiti samo na indikativne pokazatelje povratka odnosno ekspanzije Rusije u aktuelnim procesima.

Po opštem političkom i spoljopolitičkom mišljenju trgovina je uvek najbolji barometar ukupnih mogućnosti saradnje i razvoja odnosa između zemalja, kao i prisustva i ekspanzije jedne zemlje kod druge, i obratno. To je slučaj i sa trgovinom između balkanskih zemalja i Ruske Federacije, koja je podloga političkih i svih drugih odnosa. Međutim, Rusija i njena trgovina su pod jakim zapadnim sankcijama od 2014. godine i to se naravno odražava u punoj meri i na naš region, izuzev Srbije koja jedina nije uvela sankcije Rusiji. Ipak i bez sankcija „ruska trgovina“ nije ključ (svakako ne „gro“) trgovine balkanskih zemalja sa Rusijom, izuzimajući naftu i gas.

Segment u kojem su najdalje otišli odnosi između balkanskih zemalja i Rusije jeste naravno energetika, odnosno nafta i gas. Ali to nije od danas, to je stvar decenijama stara. Međutim, dalje širenje ruskog gasa po Evropi, pa i na balkanskim prostorima posmatra se u kontekstu nove gasne bezbednosne politike diverzifikacije.

Arhitektura bezbednosti Evrope se neumoljivo menja i traži nove odgovore za pitanja za koja danas ne postoje rešenja. Tu sudbinu u potpunosti deli i naš najosetljiviji evropski region sa mnogim nasleđima iz sasvim nedavne istorije. Za neke na Balkanu, a pre svega u Srbiji, političke opcije su evropske i evroatlantske integracije, Evroazijska ekonomska unija i vojni savez ODKB-a.⁸⁹ Već na prvi pogled je jasno da se tu radi o dve potpuno različite geografije i međusobno udaljene i nepovezane teritorije da bi se, uz ostalo, uopšte moglo govoriti o nekom efikasnom i smislenom savezništvu zasnovanom na prirodnoj osnovi. Uz to i sami tvorci tih struktura govore o težnjama ka integraciji sa Evropom i Azijom, Kinom, o Velikoj Evropi, o Evroazijskom prostranstvu i drugim integracionim zahvatima od Atlantika do Tihog okeana.

88 Đukić, Srećko, Varga, Boris. 2017. *Srbija na putu ka EU i Rusija, Spoljopolitičke sveske* 02/17, www.emins.org, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd.

89 ODKB (rus. *Организация договора о коллективной безопасности*, ОДКБ) je organizacija koja vojno objedinjuje jedan deo članica bivšeg SSSR, a koju predvodi Rusija. Organizaciju dogovora o kolektivnoj bezbednosti još nazivaju "Istočni NATO", a čine je članice bliske ruskoj bezbednosnoj politici: Rusija, Belorusija, Jermenija, Kazahstan, Tadžikistan i Kirgistan; <http://www.vesti.rs/Politika/Srbija-postala-posmatrac-u-Parlamentarnoj-skupstini-ODKB.html> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

3.1 Trgovina, sankcije, Evroazijska ekonomska unija

Zapad je sankcije Rusiji nametnuo zbog aneksije Krima i konflikta na istoku Ukrajine, kao meru političkog i ekonomskog organičavanja Rusije, uključujući niz ruskih lica i organizacija, koji su po mišljenju određenih država i organizacija koje su inicirale i uvele sankcije imala i imaju udela u destabilizaciji situacije u Ukrajini. U korpus aktuelnih sankcija spadaju i recipročne mere sankcionog karaktera koje je kao odgovor uvela i redovno uvod Rusija. Cilj zapadnih sankcija jeste da se međunarodno izoluje Rusija a njihov inicijator je rukovodstvo SAD-a kojima su se pridružile zemlje članice EU, G7 i neke druge zemlje koje su partneri SAD-a i EU, kao što je i sama Ukrajina, zemlje kandidati za EU, Kosovo. Po mišljenju niza eksperata, sankcije su postale jedan od razloga finansijske krize u Rusiji i pada privrednog rasta, mada je verovatnije da se njihovo uvođenje poklopilo sa sniženjem cena nafte na svetskom tržištu.

Mnoge zemlje koje su imale visok obim trgovinske razmene, a uvele su sankcije Rusiji, kao i sve druge koje su uvele sankcije, osetile su naravno negativne posledice tih mera naročito u prvom periodu delovanja sankcija, dok se privrede nisu prilagodile novonastalim uslovima. S jedne strane deluju sopstvene sankcije, a s druge strane recipročne mere koje uvodi ruska vlada. Sankcije ograničavaju perspektivu saradnje u mnogim izazovnim sektorima visokih tehnologija, ili njihove razmene i primene u ruskoj privredi, energetici, industriji i drugim granama. Te činjenice su naterale rusku vladu da, s jedne strane, spoljnu trgovinu preusmeri na one zemlje koje nisu stale iza sankcija (Kina, Turska, Egipat, Čile, Indija i mnoge druge), a s druge strane, vlada je povelala politiku supstitucije uvoza i oslanjanja na sopstvene snage, što je dalo određene rezultate naročito u poljoprivredi i nekim drugim granama.

Pod sankcije su potpala i mnoga zvanična lica i njihov broj se na ruskoj strani meri na stotine, a moguće da je njima obuhvaćen i veći broj pošto se i one kao i ekonomske sankcije skoro neprekidno proširuju dodajući nova lica.

Srbija je jedina evropska država koja nije uvodila sankcije Rusiji, niti namerava da ih uvodi, iako je kao zemlja kandidat za članstvo u EU dužna da prati i spoljnopolitički koordinira poteze sa Briselom. Očito da u Uniji postoji „razumevanje“ za tu i takvu politiku Beograda koja se može objasniti tolerancijom zbog „svemogućeg faktora Kosovo“. To je pak, s druge strane, svojevrsni barometar dubine srpsko-ruskih političkih odnosa i podrške koju srpska politika uživa kod zvanične Moskve. Osim toga, Srbija je u ne tako davnoj prošlosti preživela totalne sankcije međunarodnog karaktera (OUN) i u Srbiji ta vrsta mera prema državama, i u njihovim međusobnim odnosima, ne nailazi na razumevanje i simpatije u javnosti. Na taj način naša trgovina sa Rusijom nije imala problema i nema prepreke koje stoje pred drugim zemljama i privredama našeg regiona. Naprotiv, ona je i u tom pogledu u povlašćenom položaju. Pitanje je da li su Srbija i njena privreda umele da popune bar jedan delić tog velikog vakuma koji je nastao uvođenjem zapadnih sankcija Rusiji. Da li je ona znala da iskoristi još jednu šansu koja joj se ukazala na ruskom tržištu? Nažalost nije. O tome govore i statistički podaci. Sa strane privrede i vlade nije postojao osmišljen plan da se iskoriste praznine nastale na ruskom tržištu, a s druge strane naša privreda nije sposobna da osim jednog broja poljoprivrednih proizvoda ponudi nešto ruskom tržištu od tehnologije, opreme, mašina, pa i građevinske industrije, jer su ti kapaciteti u tranziciji potpuno uništeni.

Tome nisu pomogli ni neuobičajeno česti susreti na vrhu (Vučić - Putin 17 puta!) koji se nižu između dve strane, pošto iza njih ne slede novi poslovi i nova polja saradnje. Nije pomoglo ni strateško partnerstvo Srbije i Rusije do čijeg formalizovanja se toliko držalo.

Deklaracija o strateškom partnerstvu zaključena 24. maja 2013. u Sočiju ima za cilj da odnose između dve države podigne na najviši mogući nivo, istovremeno jačajući tesnu i dinamičnu bilateralnu saradnju, kao i saradnju na međunarodnoj sceni, uključujući saradnju u okviru UN i drugih međunarodnih organizacija, uz napore za jačanje mira i bezbednosti u Evropi. To partnerstvo obuhvata i bilateralnu trgovinsko-ekonomsku razmenu, povećanje investicija, saradnju u oblasti transporta i transportne infrastrukture, energetike i realizacije zajedničkih projekata u oblasti nafte i gasa; naučno-tehničku i industrijsko-

tehnološku saradnju i onu u oblasti obrazovanja i kulture itd. Srbija sve dok se to od nje ne bude eksplicitno tražilo, sve do samog ulaska u Evropsku uniju, nema potrebe da se odriče onih prednosti koje može imati iz saradnje sa strateškim i drugim partnerima kako su to radile i druge zemlje.⁹⁰

Srbija je od SR Jugoslavije nasledila Sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom Federacijom zaključen 28. avgusta 1999. godine, kao neku vrstu naknadne podrške Moskve, izostale kada je bila najpotrebnija. Taj Sporazum se smatra privilegovanim i zbog toga što su ga sa Rusijom imale samo bivše sovjetske republike. Krajem jula 2011, srpska i ruska vlada potpisale su protokol o proširenju Sporazuma o slobodnoj trgovini, kojim se uvodi liberalizacija međusobne trgovine na dodatne proizvode. Time je ujedno zaokružen proces usklađivanja trgovine Srbije sa Carinskom unijom Rusije, Belorusije i Kazahstana. Naime, te godine su sporazumi takvog karaktera potpisani sa vladama u Minsku i Astani. Tako je Srbija dobila zonu slobodne trgovine ne samo sa EU, već faktički od 1. januara 2015. godine i sa novostvorenom Evroazijskom ekonomskom unijom (EAEU).⁹¹

Praktično iz političkih razoga i potrebe homogenizacije postojećih sporazuma Srbije o slobodnoj trgovini sa članicama EAEU, krenulo se dalje u zaključivanje sporazuma sa Unijom. Posle trogodišnjih pregovora, 11. aprila 2019. završeni su pregovori, sporazum je usaglašen, i nakon predviđene procedure, planira se njegovo potpisivanje u oktobru 2019.⁹²

Međutim, velika očekivanja koja su polagana u sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom, a zatim sa Belorusijom i Kazahstanom, kao i sa celom EAEU, nisu opravdala očekivanja u srpskoj javnosti, bilo onoj stručnoj ili poslovnoj. Naročito se računalo kako Srbija može postati magnet za strane investitore koji će u njoj graditi kapacitete i izvoziti robe po preferencijalnim uslovima na ogromno rusko tržište. To se međutim praktično nije desilo. Nije došlo do toliko očekivanog preokreta u srpskom izvozu u Rusku Federaciju i na tržište istočne ekonomske unije. Naš izvoz, naša ponuda i prisustvo na tom tržištu nikada se nisu približili onima iz doba jugoslovensko-sovjetskih odnosa. Naša privreda je beznadežno zaostala, nema dah, fabrike su nestale u procesu tranzicije, a rusko tržište je postajalo sve zahtevnije i svrstalo se u red najkonkurentnijih u svetu, tako da ni naši preferencijalni sporazumi ništa posebno ne znače. Šansa pružena srpskoj državi i privredi nije iskorišćena i otišla je u nepovrat. Dakle, mogućnosti ponude srpske privrede na ruskom tržištu vrlo su organske i kvantitativno i kvalitativno. Izgubljeno je građevinsko tržište kao i mnoga druga u toj zemlji, jer je uništeno srpsko građevinarstvo i mnoge druge privredne grane, koje se tek u ograničenom obimu i tek donekle obnavljaju.

Ukupan izvoz srpske privrede u Rusiju daleko zaostaje iza nivoa uvoza iz te zemlje. Otuda je razumljivo da Srbija sa Ruskom Federacijom u pojedinim godinama beleži rekordan trgovinski deficit (naročito kada skaču cene nafte i gasa). Prema podacima, u srpskom izvozu dominiraju poljoprivredni proizvodi, i to pre svega sveže voće, što dovoljno govori o sposobnostima privrede. Prema višegodišnjim podacima Republičkog zavoda za statistiku prvih deset izvoznih proizvoda Srbije u Rusiju čine: sveže jabuke, hulahop čarape, lekovi, breskve i nektarine, centrifuglane pumpe, sir, jagode, trešnje i višnje, kruške i dunje, sveže šljive.

90 Đukić, Srećko, Varga, Boris. 2017. *Srbija na putu ka EU i Rusija*, Spoljnopolitičke sveske 02/17, www.emins.org, Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd.

91 Đukić, Srećko: *Povratak saveza*, Službeni glasnik, Beograd 2012, strana 205-225.

92 <https://tass.ru/ekonomika/6321362> 10.04.2019. (Pristupljeno 13. maja 2019)

Obim i dinamika robne razmene između Srbije i Rusije za poslednjih deset godina, u milijardama/milijonima dolara, izgleda na sledeći način.⁹³

Godina	Izvoz	Uvoz	Ukupno
2009.	349	1,968	2,317
2010.	535	2,152	2,691
2011.	792	2,654	3,446
2012.	867	2,078	2,945
2013.	1,063	1,904	2,967
2014.	1,029	2,340	3,369
2015.	724	1,748	2,472
2016.	795	1,511	2,306
2017.	1,000	1,300	2,600
2018.	1,350	1,750	3,100

3.2 Energenti

U Srbiji su prisutne i vidljive ruske investicije u naftnu i gasnu privredu, kao i u jednom broju drugih zemalja na Balkanu, u Bugarskoj i BiH. Uostalom, Rusija i njena privreda nastupaju na drugim tržištima sa onim robama i sa onim investicijama koje su za nju karakteristične, a ona je energetska velesila u gasu, nafti, nuklearnoj energiji, mineralnim sirovinama, metalima, ekstraktivnoj, energetske, vojnoj industriji.

Praktično svi srpsko-ruski odnosi u energetskej sferi skopčani su sa aktuelnim, ali spornim energetskeim sporazumom, zaključenim decembra 2008. u Kremlju, kojim je Vlada Srbije prodala Gaspromu 51 odsto Naftne industrije Srbije.⁹⁴ Time se Srbija energetskei potpuno vezala za Rusiju. Ali to nije sve šta je „energetskim paketom“ Rusija dobila, kao kontra uslugu za Kosovo i za „prolazak“ gasovoda „Južni tok“ preko teritorije Srbije,⁹⁵ koji se nikada neće dogoditi, u pitanju je i njegova replika u „minijaturnom“ „Turskom toku“. Tu je, osim rečenog, i najmanja moguća rudna renta za eksploataciju nafte i gasa na teritoriji Srbije, a tu su i količine nafte koje praktično zadovoljavaju 50 posto potreba našeg tržišta. Novi vlasnik ih eksploatiše na za njega najpovoljniji način, uz najmanje troškova, bez obzira na ekološke standarde i zaštitu nalazišta.⁹⁶ Vezujući se za Rusiju, Srbija se nije uključila u izgradnju evropskog „Južnog gasnog koridora“ koji iz Azerbejdžana vuče gas do juga Italije, preko Turske, Grčke i Albanije. Gasna konekcija sa Bugarskom u rukama je EU (većinski i finansijski), pa tako drugih realnih planova za snabdevanje gasom mi nemamo, kao zemlja bez mora, u centru Balkana.

I dok se visokogasifikovane zemlje bave strategijom i politikom energetske (čitaj: gasne) bezbednosti i diverzifikacije, one malo ili nimalo posvećuju pažnju, niti dozvoljavaju slobodu izbora Balkanu da reši svoje gasno pitanje,⁹⁷ pokušavajući da ga u gasnom siromaštvu spasu svake nove milijarde kubnih metara

93 <http://www.stat.gov.rs/oblasti/spoljna-trgovina/spoljnotrgovinski-robni-promet/> (Pristupljeno 3. juna 2019.)

94 Po ceni od 400 miliona evra, sa investicijama od najmanje 500 miliona evra.

95 Đukić, Srećko. 2011. Ruski gas u Evropi - od detanta do Južnog toka. Beograd, Službeni glasnik, strana 137.

96 <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/rezerve-nafte-na-izdisaju-ali-to-nije-sve-nis-unistava-i-vazan-srpski-rezervat/gd2pj4w> (Pristupljeno 10. maja 2019)

97 Đukić, Srećko. 2019. *Miris gasa kruži Evropom*, u knjizi Energetska diplomatija Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima. IMPP. Beograd, strana 85.

gasa iz Rusije. Tu se ne radi o gasifikaciji Balkana, nego o doturanju gasa pojedinim zemljama u regionu. A celokupna potrošnja prirodnog gasa, ovde u studiji pomenutih balkanskih zemalja, iznosi svega oko 12, ili neznatno iznad te cifre, milijardi kubnih metara godišnje. Šta je to u odnosu na potpošnju bilo koje razvijene gasifikovane zemlje u Evropi? To su samo jednocifreni procenti, ili samo oko 10% kapaciteta „Severnog toka 1“ i „Severnog toka 2“!

Prirodni gas, gasovodi, puna gasifikacija zemlje, privrede i društva, nije ništa drugo nego elektrifikacija XXI veka. Balkanske države u tome decenijama zaostaju za razvijenom Evropom gde je taj posao odavno završen. Evropa se bori za politiku diverzifikacije, i izbegavanja ruskog gasa, a Balkanu niotkuda gasa, iako je sve nadohvat ruke. Kada se pogleda gasna mapa, onda se vidi kako je oko našeg regiona ispletana mreža gasovoda, a mi nemamo gasa, i stepen gasifikacije u Srbiji je oko 10% privrede i domaćinstava, i ne mnogo viši u nekim susednim zemljama, prema 100% u razvijenoj Evropi. Zato su za balkanske zemlje gasovodi kao snovi, „Južni tok“, „Turski tok“, „Eastring“, „Tesla“, „EastMediteran“, „Južni gasni koridor“, TANAP, TAPI... A jedino opipljivo i što se realizuje jeste „Južni gasni koridor“ ali nedovoljan da podmiri nasušne potrebe Balkana.⁹⁸

3.3 Vojno-politički aspekti (ODKB *vis a vis* NATO)

Nesporna je činjenica da su, izuzev Srbije i BiH, sve ostale države na Balkanu članice NATO alijanse, pa na neki način i Kosovo imajući u vidu da snage alijanse pod okriljem OUN garantuju bezbednost te teritorije. U tom kontekstu je važno razmotriti srpsku politiku (vojne) neutralnosti, tesne saradnje sa NATO-om i čestih pozivanja na još tešnju saradnju pa i ulazak u ODKB.

Mnogobrojnim izjavama zvanični Beograd smatra da vodi politiku vojne neutralnosti, nakon što je u decembru 2007. u Narodnoj skupštini usvojena Deklaracija o Kosovu u kojoj je to pitanje uslovno postavljeno.⁹⁹ Međutim, uprkos stalnim tvrdnjama o neutralnosti u odnosu na vojne blokove, Srbija nema međunarodno priznat i potvrđen neutralni status,¹⁰⁰ ni ustavno-zakonski ni koncepcijsko-strateški unutrašnje zaokružen koncept neutralnosti. Stoga zemlja bezbednosno lebdi u vakumu, a za neke balansira između NATO -a i ODKB -a, odnosno Rusije. Zato se Srbija trudi da intezivno sprovodi vojne vežbe sa oba saveza, i sa NATO-om i sa ODKB-om, odnosno njihovim članicama.

Okvirni sporazum o pristupanju NATO programu Partnerstvo za mir potpisan je u decembru 2006, a osam godina kasnije, u decembru 2014, Vlada Srbije je usvojila Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP)¹⁰¹ sa NATO-om (potpisan u Briselu sredinom marta 2015), koji predstavlja najviši oblik saradnje sa Alijansom jedne države koja nije njegoa članica.¹⁰²

Uporedo sa približavanjem Zapadu, Beograd korača i prema Istoku. Nedelju dana pre potpisivanja Briselskog sporazuma između Vlade Srbije i Kosova, 13. aprila 2013. godine, parlamentarna delegacija Srbije primljena je u svojstvu posmatrača u Parlamentarnu skupštinu ODKB-a.

Vojne vežbe sa Ruskom Federacijom koje su počele u novembru 2014, nosile su naziv antiteroristička vežba „Srem-2014“, organizovana nedaleko od Beograda. Godinu kasnije, Bratstvo avijatičara Srbije i Rusije (BARS) je u Astrahanskoj oblasti u Rusiji organizovalo vazдушnu vojnu vežbu pod nazivom „BARS 2015“. U oktobru 2016. održana je druga vežba BARS-a, a iste godine u novembru nedaleko od Beograda

98 Đukić, Srećko. 2018. *Balkanska mapa gasa*, Ekonomski vidici, 12/18, časopis Društva ekonomista Beograda.

99 U Deklaraciji je donešena "odluka o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma na kojem bi se donela konačna odluka po tom pitanju": <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

100 http://www.isac-fund.org/download/Neutralnost_u_Evropi_u_21_veku_i_slucuj_Srbije.pdf (Pristupljeno 20. aprila 2019)

101 <http://www.mfa.gov.rs/sr/images/ipap/ipap.pdf> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

102 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1283004> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

počela je multinacionalna vojna vežba „Slovensko bratstvo“, u kojoj su učestvovalе oružane snage Srbije, Belorusije i Rusije.¹⁰³ U septembru 2017. ODKB Srbiju uključuje u vojne vežbe na nivou punopravnog članstva.¹⁰⁴ I tako se iz godine u godinu intenzivno održavaju vežbe jedne vojno neutralne zemlje sa vojnim blokovima i njihovim članicama.

S vremena na vreme, mi možemo čuti ili pročitati izjave, ili sa naše ili sa ruske strane, da u svetlu realnosti, kada Rusija i Kina, na primer, podržavaju teritorijalnu celovitost Srbije, nasuprot Zapadu koji vrši stalne pritiske na zvanični Beograd, zbog Kosova i oko Kosova, konačno „Srbija treba da odredi svoje spoljnopolitičke prioritete. Na primer, da podnese molbu za članstvo ili pridruženo učešće u ODKB, što bi bio veoma jak i efikasan korak Srbije“.¹⁰⁵ Igor Korotčenko, glavni urednik časopisa „Nacionalna odbrana“, pri tome ne nudi odgovor na makar dve „male“ stvari. Prvo, Srbiju tamo niti ko čeka niti ko zove što se ranije razložno moglo čuti i iz usta ruskog predsednika Putina. I drugo, kako bi se odžavali tesni saveznički odnosi ODKB-a sa Srbijom, i obratno, da ne govorimo na primer o direktnoj vojnoj pomoći Srbiji u okruženju zemalja članica NATO-a, to jest drugog vojnog, neprijateljskog saveza? Sa Srbijom kao nosačem aviona ukotvljenog u NATO okeanu? Ili obrnuto, kako bi Srbija odgovorila svojim savezničkim vojnim obavezama preko teritorije neprijateljskog vojnog saveza?

Pažnju privlači činjenica da se prve vežbe sa Rusijom u istoriji dve zemlje organizuju usred ukrajinske krize i zaoštavanja odnosa na relaciji EU–Rusija u novembru 2014. godine. Informacija o tome u Srbiji nije bila javna, a obelodanilo ju je upravo rusko Ministarstvo odbrane. Vojna vežba sa Rusijom održana je nepunih mesec dana posle vojne parade povodom obeležavanja 70-godišnjice oslobođenja Beograda na kojoj je od visokih svetskih zvaničnika prisustvovao jedino ruski predsednik Putin, što je na neki način ostavljalo utisak da je organizovana u njegovu čast.¹⁰⁶

Rusija je, pod predsedništvom Dmitrija Medvedeva, pokrenula i pitanje zaključenja novog specijalnog sporazuma o evropskoj bezbednosti,¹⁰⁷ ali on kod SAD-a i nekih drugih zapadnih partnera nije naišao na podršku. Moskva je više puta najavljivala i stvaranje „nove bezbednosne arhitekture Evrope“.¹⁰⁸ Može se smatrati da od opredeljivanja za poziciju vojne neutralnosti, Srbija na neki način, posredno, učestvuje u toj „novoj ruskoj arhitekturi Evrope“.¹⁰⁹ Tema vojne i političke neutralnosti bila je dominantna tema i na srpskim predsedničkim izborima u aprilu 2017, što ukazuje na moguće naziranje talasa evroskepticizma ili čak antievropskih politika u Srbiji.¹¹⁰

Još jedan od koraka približavanja ruskoj „bezbednosnoj arhitekturi“ bilo je formiranje zajedničkog Srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu, koji je namenjen za brzo reagovanje u slučaju elementarnih nepogoda – požara, poplava i zemljotresa – i koji je zvanično počeo da radi 25. aprila 2012. godine. Prvo je planove o stvaranju takvog centra najavio ruski predsednik Dmitrij Medvedev, a kasnije je u oktobru

103 http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161108_military_trainings_balkans_sk (Pristupljeno 20. aprila 2019)

104 <https://sputniknews.com/europe/201704101052476823-russia-serbia-military-exercises-cooperation/> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

105 <https://www.politnavigator.net/serbii-predloženo-podat-zayavku-na-vstuplenie-v-odkb.html> 29.04.2019. (Pristupljeno 12. maja 2019)

106 http://www.danas.rs/danasr/politika/dve_vojne_vezbe_sa_rusijom_22_sa_nato_56.html?news_id=298806 (Pristupljeno 20. aprila 2019); <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:518160-Zajednicka-vojna-vezba-Srbije-i-Rusije-u-novembru> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

107 <http://rian.com.ua/analytics/20091204/78248531.html> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

108 <http://polit.ru/article/2009/09/03/bezopasnost/> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

109 Varga, Boris. 2015. *Evropa posle Majdana*. Novi Sad: Studentski kulturni centar Novi Sad.

110 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/srbija-po-mjeri-rusije> (Pristupljeno 20. aprila 2019); <http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-izbori-kandidati-kosovo-genocid-u-bih-eu-rusija-nato/28380188.html> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

2009. godine potpisan sporazum o njegovom formiranju (tadašnji srpski ministar unutrašnjih poslova, Dačić i tadašnji ruski ministar za vanredne situacije, Šojgu).^{111 112}

Oko srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu više godina se vodi oštra polemika. S jedne strane, postoje tvrdnje da Rusija nije zadovoljna statusom svog osoblja u Nišu i traži određeni stepen diplomatskog imuniteta, barem onakav kakav uživaju predstavnici NATO-a u Srbiji. Smatra se da je to ruski odgovor na srpsku saradnju sa Alijansom, na koji, ponovo, reaguje Zapad.¹¹³ S druge strane, pojedini izvori upozoravaju da Srpsko-ruski humanitarni centar lako može postati prva ruska vojna baza na Balkanu.¹¹⁴

111 Prema izjavama predstavnika srpske vlade, „Srpsko-ruski centar treba da pruži humanitarnu pomoć i brz odgovor na vanredne situacije na teritoriji Srbije i drugih balkanskih država koje upute takav zahtev. Zbog klimatskih promena u regionu i u Jugoistočnoj Evropi, predviđa se da će doći do raznih vanrednih situacija, poput poplava, klizišta i zemljotresa, i da je zato neophodno spremno dočekati te izazove”: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=04&dd=25&nav_id=603608 (Pristupljeno 20. aprila 2019)

112 Varga, Boris. 2013. *Od „šarenih revolucija“ do Anonimusa - „Popravljanje“ demokratije i novi autoritarizam*. Novi Sad: Vojvodanska politikološka asocijacija.

113 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:520236-Rusi-trazili-imunitet-za-vatrogasce> (Pristupljeno 20. aprila 2019) <http://www.blic.rs/vesti/politika/moskva-ne-odustaje-rusija-trazi-za-svoje-ljude-u-srbiji-isti-status-koji-ima-i-nato/rj1gy08> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

114 https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija_srbija_stratfor/1859651.html (Pristupljeno 20. aprila 2019)

4. I Zapad i Istok

Potencijali Srbije su isuviše skromni, a problemi isuviše veliki da bi Srbija uspešno mogla da vodi politiku i Zapad i Istok, ili još politiku i Sever i Jug. Balansiranje današnje Srbije između Brisela (EU, NATO) i Moskve, i još Pekinga, teško da se može svrstati u pragmatičnu, racionalnu ili dugoročno održivu politiku. Pre se može reći da u svemu tome Beograd, kao kandidat za EU, nije lojalan briselski saveznik niti je posvećen svom prvom i glavnom spoljnopolitičkom cilju i prioritetu (evropskim vrednostima i članstvu u Uniji). Beograd sve manje ima političke volje da se tim ciljevima posveti nego, ophrvan kosovskim problemom, nemajući snage za rešenje, pokušava sa laviranjem između vodećih svetskih političkih metropola.

4.1 Zapadni Balkan u Makronovom „trećem krugu“ EU

O postojanju „više Evropa“ unutar EU vodi se rasprava faktički od njenog proširenja na bivše socijalističke republike. Finansijska kriza izazvala je podele na „poverioce“ i „dužnike“¹¹⁵ (pretežno na liniji Sever-Jug), a iz toga su proistekle ideje o razvoju EU „u dve brzine“.¹¹⁶ Ako postoji više osa podela EU otvara se pitanje kojoj grupi država će pripadati države Zapadnog Balkana kada se jednog dana integrišu u Uniju? Da li je strah od „evropskog kolonijalizma“ osnovan i koliko će taj fenomen uticati na porast evroskeptičnih rapoloženja na Zapadnom Balkanu, posebno u Srbiji?

Izbeglička kriza i drama u Srednjoj Evropi samo je dodala kulminaciji podela (pretežno na liniji Zapad-Istok). Zbog odbijanja zemalja Višegradske četvorke¹¹⁷ da prihvate tražioce azila iz ratom pogođenih područja Bliskog istoka i Afrike, Evropska komisija pokrenula je prekršajnu proceduru u junu 2017. protiv tri istočne članice EU (Poljske, Mađarske, Češke) koje ne poštuju obavezujuće kvote za smeštaj migranata.¹¹⁸ Zemlje Višegradske četvorke smatraju da sve više ostaju na margini evropskih zbivanja, a njihovo nezadovoljstvo statusom unutar EU dodatno je uvećano zbog sankcija koje je Unija uvela Rusiji. Slovačka, Češka i Mađarska smatraju da Rusiji treba ukinuti „besmislene“ sankcije. Mađarski šef diplomatije Peter Sijarto, početkom 2017. godine, založio se za ukidanje sankcija EU Rusiji uz obrazloženje da nisu uspele da promene ništa po pitanju ruske umešanosti u situaciju u Ukrajini, a da su dovele do ozbiljne štete po mađarsku ekonomiju.¹¹⁹ Slično su 2016. godine tražili slovački premijer Robert Fico i češki predsednik Miloš Zeman. „Rusija nije naš problem, naš glavni problem je šta će se desiti sa EU“, izjavio je tada slovački predsednik vlade.¹²⁰

Da je Jugoistočna Evropa periferija pod velikim uticajem kapitala iz zapadnih delova Evrope nije samo osećaj njenih građana. Pojedini ekonomisti, kao što su Tomas Piketi i Filip Novokmet iz Pariske škole ekonomije, te Gabriel Cukman sa Ekonomskog fakulteta Univerzita u Kaliforniji, otvoreno govore o tome da državama Jugoistočne Evrope upravljaju „stranci“. O tome svedoče i podaci. Prema informacijama iz 2018, direktne strane investicije u ekonomiju Poljske iznose 40 odsto njenog bruto nacionalnog dohotka, dok je u Mađarskoj taj procenat čak 64 odsto. Trećina svih zaposlenih u Poljskoj radi za firme kojima su vlasnici iz inostranstva, a koje generišu dve trećine izvoza te države. Posebno su aktive bankarskog sistema u rukama stranih firmi – u Poljskoj 60 odsto, u Mađarskoj 80 odsto, a u Slovačkoj čak 98 odsto.¹²¹ Takva

115 <http://www.dw.com/sr/istok-i-zapad-evrope-ne-dele-iste-vrednosti/a-19103356> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

116 <https://www.danas.rs/svet/korak-ka-evropi-u-dve-brzine/> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

117 Poljske, Mađarske, Češke i Slovačke.

118 Mitrović, Uroš 2017. „Sukob stare i nove Evrope: Sankcije u modi“, *Vreme*, 29. jun, br. 1382, str. 52–53.

119 Gubitak od 6,5 milijardi evra u izvozu. <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-madarska-putin-orban/28275802.html> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

120 Mitrović, Uroš 2017. „Sukob stare i nove Evrope: Sankcije u modi“, *Vreme*, 29. jun, br. 1382, str. 52–53.

121 <https://www.bbc.com/russian/features-43158639> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

situacija u regionu otvara manevarski prostor populistima da „sklapaju saveze” sa rivalima Brisela. Viktor Orban je, od „rata sankcijama”, predsednika Rusije Vladimira Putina dva puta primio u Budimpešti, čime je svojim zapadnim saveznicima pokazao da Rusija ima „prijatelje” unutar EU. Za vreme Putinove posete, početkom 2017, postignut je sporazum o ruskom ulaganju od više milijardi u kontroverznu mađarsku nuklearnu termoelektranu „Paks” i o kupovini ruskog prirodnog gasa.¹²²

Frustriranosti zbog ove napete situacije u državama Višegradske grupe doprinele su i informacije o razlikama u kvalitetu pojedinih proizvoda unutar EU. Naime, velike svetske kompanije nude proizvode sa različitim i manje kvalitetnim sastojcima pod istom etiketom u različitim državama EU. Brojna nacionalna istraživanja potvrdila su da u suhomesnatim proizvodima ima manje mesa i više aditiva, iako je cena gotovo ista, a na Zapadu i niža, a prašak za veš i čokolada u istočnoj Evropi slabijeg su kvaliteta. Tu činjenicu sredinom 2017. priznala je i Evropska komisija, a njen predsednik Žan Klod Junker nije smatrao da zbog toga treba donositi nove propise.^{123 124} I u Srbiji strahuju da bi još snažnije mogli osetiti „evropski kolonijalizam”. Uspostavljanje surovog neoliberalnog kapitalizma „u pelenama”¹²⁵ i zatvaranje očiju na prava radnika u predpristupnom procesu Srbije govori o još jednom aspektu stabilokratije u toj zemlji i potencijalnim krizama povodom socijalnih pitanja koje mogu zameniti nacionalističke linije sukobljavanja na Zapadnom Balkanu.¹²⁶

Da li je „Evropa-tvrđava” inicijator otpora „briselskoj diktaturi”, ili pak „stara” Zapadna Evropa sama stvara neku vrstu rampe i diskriminiše nove članice na istočnim granicama? Zabrinutost za promenu stare, ali funkcionalne paradigme sasvim opravdano je pokrenuo Bregzit i izlazak Velike Britanije iz EU. Dok se „stara EU” držala na prividnom projektu evropskog integrativnog prostora od Londona do Ankare i Kijeva, Bregzit, izbeglička kriza, ukrajinska kriza i zaoštavanje odnosa sa Rusijom skoro da su u potpunosti promenile taj diskurs. Povećani broj terorističkih napada u EU isključio je bilo koju mogućnost da se „nova EU” prostire od Lisabona do Donbasa ili granica sa sirijskim Idlibom.

U prilično sumornoj slici traženja novog identita EU, poslednjih godina odigralo se nekoliko važnih paradoksalnih, ali pozitivnih događaja za njenu budućnost. Pre svega, posledice surovih mera „izvlačenja” Grčke iz dužničke krize i fatalnih posledica Bregzita su izazivanjem osećaja straha osnažile jedinstvo Unije. Poruka je bila jasna – u zajednici nije lako, ali pojedinačno je još teže.

Drugi važan faktor za utvrđivanje nove EU je francusko-nemački Ahenski sporazum koji su početkom 2019. godine potpisali Makron i Merkelova i koji će zameniti stari Jelisejski sporazum iz 1963, a koji bi trebalo da još više osnaži partnerstvo Francuske i Nemačke. Pojedini u tome vide spas za EU koja je u višegodišnjoj krizi, a drugi francusko-nemačku dominaciju u EU.¹²⁷

Treći faktor koji potvrđuje opredeljenje za zajedništvo u EU dolazi sa najvažnije adrese, od njenih građana. Na izborima za Evropski parlament u maju 2019. godine proevropske partije osvojile su „komotnu većinu” od oko 500 mesta (od ukupno 751), a u suočavanju sa dramatičnim pesimizmom Evropljana i porastom realne opasnosti od desničarskih populista – „strah je sačuvao EU”.¹²⁸

122 <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-madjarska-putin-orban/28275802.html> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

123 <http://rs.n1info.com/a286821/Biznis/Junker-priznao-razliciti-kvalitet-proizvoda.html> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

124 Varga, Boris. 2018. *Populizam, direktna demokratija i tiranija većine*. Novi Sad: Vojvodanska politikološka asocijacija.

125 Zbog afere u vezi fabriku Jura u Leskovcu koja se 2016. pojavila u medijima, gde se navodno radnicima branilo da slobodno koriste toalete: <https://www.danas.rs/ekonomija/ne-daju-im-da-idu-u-toalet-teraju-ih-da-nose-pelene/> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

126 https://www.tacno.net/banja-luka/fasizam-svuda-oko-nas-kljucno-je-pitanje-sta-je-antifasizam-danas/?fbclid=IwAR2kv_R2fyJNDhZ3fW7r4VfIrJ7miXJipi0LqHG-hF2tNUh4hKd5YLDyJ4c (Pristupljeno 10. aprila 2019)

127 <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dko-francuski-model-za-pomirenje/a-16539645> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

128 Ružica, Miroslav, „Strah sačuvao Evropu”, *NIN*, 30. maja 2019, br.3570, str. 40-43.

Međutim, iako su „sudbonosni“ izbori izveli na glasačka mesta najveći broj Evropljana u poslednjih 20 godina, generalna slika evropske političke scene se menja u više nijansi. Velike stranke su dobile manje podrške u Evropskom parlamentu, a desni populistu su ojačali. To otvara novo pitanje: Kako će se „nova EU“ odnositi prema balkanskim stabilokratama, koje je sam Zapad stvorio? Posebno prema onima koji su proruski i anti-NATO orijentisani, poput aktuelnog režima u Srbiji. Stavovi i izjave o novim proširenjima na Zapadni Balkan u tim okolnostima takođe su ambivalentni. U Briselu je početkom 2018. godine predstavljena Strategija „Kredibilna evropska perspektiva za Zapadni Balkan“, prema kojoj bi Srbija i Crna Gora mogle da budu integrisane u EU 2025. godine. Strategija omogućava jasnu perspektivu za integraciju Bosne i Hercegovine, Severne Makedonije, Kosova i Albanije, a najavljeno je i veće prisustvo EU na Zapadnom Balkanu. Analitičari komentarišu da su na ovu, kako je u Briselu nazivaju, istorijsku šansu pruženu preko Strategije Zapadnom Balkanu uticale mnoge regionalne i globalne prilike. Jedna od njih je strah od sve prisutnijeg uticaja Rusije na području Zapadnog Balkana. Za vreme predstavljanja Strategije iz kabineta predsednika Evropske komisije Žan Klod Junkera čule su se oštre osude na račun Rusije, da Moskva „preplavljuje Balkan sa anti-EU propagandom i podstiče srpski nacionalizam ugovorima o naoružavanju“.¹²⁹

Sa druge strane, svega nekoliko meseci kasnije, u aprilu 2018, francuski predsednik Emanuel Makron izjavio je da Evropska unija ne treba da prima nove članice dok se dublje ne integriše i sprovede reforme.¹³⁰ Makron je julu iste godine u Portugaliji izneo svoj plan o Evropi u „tri kruga“. Prvi krug, najširi, vidi EU kao „uniju vrednosti, demokratskih principa i ekonomskih sloboda“, nešto između Evropske unije i Saveta Evrope (u kome je 47 zemalja sa oko 820 miliona stanovnika, uključujući i Rusiju). Ovaj krug će biti „manje integrisan, ali će se u njemu veoma insistirati na vrednostima“. Makron u njemu vidi i Rusiju i Tursku „bilo kao njegov deo, bilo kroz sporazume o pridruživanju“, kao i Veliku Britaniju. Srbija bi mogla da se nađe u prvom, najlabavijem krugu.¹³¹

Drugi krug, snažnije integrisan, odnosi se na „jedinstveno tržište“, negde između „Evropske unije i sadašnje evro zone“. Unutar ovog kruga bi bila garantovana „istinska sloboda kretanja“, a zemlje koje tu spadaju bi, prema Makronovoj zamisli, bile zadužene za „vojna, trgovinska i numerička pitanja“. U ovom krugu bi se, može se pretpostaviti, našle zemlje Istočne Evrope.¹³²

Treći krug ili „srž reaktora“, kako se Makron izrazio, činiće zemlje čije je tržište mnogo više integrisano, sa zajedničkom socijalnom politikom i zajedničkom zaštitom za nezaposlene. U ovom krugu bi mogle da se nađu ključne članice evro zone, odnosno Francuska, Nemačka, Belgija, Holandija, Italija, Španija, Luksemburg, Portugalija.¹³³

Takve nejasne i protivrečne poruke iz EU u mnogome mogu da doprinesu porastu evropskeptičnih raspoloženja, kao i jačanju proruskog raspoloženja u Srbiji i Republici Srpskoj.

4.2 Kineski novi put svile na Balkanu

Kina je postala jedan od „četiri stuba“¹³⁴ spoljne politike Srbije nakon što je posle proglašenja nezavisnosti Kosova stala na stranu Beograda. Takvo opredeljenje bilo je uglavnom samo deklarativno, sve do dolaska na vlast Aleksandra Vučića kada se u isto vreme intenzivira i inicijativa novog kineskog puta svile u državama jugoistočne Evrope.

129 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rusija-nece-tako-lako-napustiti-balkan> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

130 <http://rs.n1info.com/Svet/a380513/Makron-Nije-trenutak-za-prosirenje-EU.html> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

131 <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/makronov-plan-za-evropu/468> (Pristupljeno 10. aprila 2019)

132 Isto.

133 Isto.

134 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/123751/cetiri-stuba-srpske-spoljne-politike.html> (Pristupljeno 20. aprila 2019)

Predstavnici srpske Vlade izjavljuju da su kineske investicije u Srbiji vredne 10 milijardi dolara.¹³⁵ Smatra se da je Srbija dobila veći deo novca otkada je pokrenut projekt „Pojas i put“ u koji je za 16 država Kina investirala oko 15,5 milijardi dolara.¹³⁶ Analitičari smatraju da je za Kinu Srbija noga u vratima Evropske unije i da nije kineskog projekta „Pojas i put“ Kina ne bi prepoznala Srbiju kao partnera. Rukovodstvu Srbije Kina je potrebna za politički marketing.¹³⁷

Kina je kupila Železaru Smederevo, Rudarsko-topioničarski basen Bor i gradi veliku fabriku automobilskih guma u Zrenjaninu. Deo kineskih sredstava su investicije, dok je značajan deo tog novca zapravo u vidu kredita. Vlada Srbije je takođe odlučila da kineska kompanija „Huavej“ oprema velike gradove u Srbiji telekomunikacionim sistemima. Sjedinjene Američke Države optužile su „Huavej“ za špijunažu i krađu intelektualnog vlasništva. SAD smatra da ta privatna kompanija ima vrlo čvrste veze sa kineskim političkim i državnim rukovodstvom. Ocenjuje se takođe da partnerstvo može biti usmereno i protiv Evropske unije, jer se iza toga kriju kineske geostrateške ambicije. „Huavej“ osporava sve optužbe protiv njega.¹³⁸

Analitičari smatraju da kineski novac uopšte nije jeftin, da je skuplji od onog koji Srbija dobija od evropskih i međunarodnih finansijskih institucija. Posebno mu Indija, Japan i neke druge zemlje prilaze sa velikom rezervom. Eksperti ocenjuju da je kilometar pruge i autoputa, koji se pravi kreditima dobijenim od Kine, skuplji 30 do 50 posto nego kada se finansira novcem međunarodnih finansijskih institucija.¹³⁹

Kina podržava model autoritarnih tendencija u Srbiji i njoj odgovara sistem u kome odlučuje jedan čovek, jer otvara mogućnost direktnog dogovaranja poslova. To može da otvara mogućnosti za korupciju na najvišem nivou. Tu su i rizici da može doći trenutak kada Srbija više neće moći da otplaćuje ogromne zajmove, te analitičari izražavaju strah da bi Srbija mogla da postane „kineska kolonija“. U kombinaciji sa sličnom uzajamnom podrškom Rusijom i Turskom, saradnja Kine sa Srbijom nije samo finansijsko-ekonomske prirode, već i preoblikovanje političkog režima ka autoritarizmu.

4.3 Ima li EU alternativu?

Ako se bavimo realnom istorijom, realnom stvarnošću i projekcijom realne budućnosti, onda EU nema alternative za Srbiju, tačno kao što je nema ni za 27 evropskih država članica, među kojima su mnoge države naši najbliži ili nešto dalji susedi, i još onih desetak i više evropskih država koje još kako pretenduju na članstvo u Uniji. Praktično je ceo evropski kontinent uokviren EU, njenim vrednostima i civilizacijskim dostignućima. Ona služe kao etalon, svetski a ne samo naš, i mi ne možemo postojati van glavnih tokova u Evropi, kao što nikada nismo ni bili.

Koliko je za nas važno da Srbija što pre postane članica porodice evropskih država, i da uhvati korak sa najprogressivnim tokovima u svetu, toliko je za nas još važnije da što pre primenjujemo evropske standarde i vrednosti u svim sferama političkog, društvenog, ekonomskog i drugog života, bez obzira kada će naša zemlja formalno postati članica EU. To joj samo može pomoći da se što pre nađe u redovima Evropske unije.

Srbija je u svojoj revoluciji početkom XIX veka obnovljena na evropskim slobodarskim i integrativnim težnjama. Srbi su kao narod uvek bili čvrsto vezani za Evropu i njene racionalne vrednosti dok se istovremeno napajaju sopstvenim duhovnim izvorima.

135 <https://www.danas.rs/ekonomija/bez-novih-projekata-srbije-i-kine-na-ovogodisnjem-samitu/> (Pristupljeno 10. juna 2019)

136 <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-vucic-kina/29907664.html> (Pristupljeno 10. juna 2019)

137 Isto.

138 Isto.

139 Isto.

Zašto za Srbiju van EU druge alternative nema i zašto one nisu realne? Naravno, može se živeti i izolovano, ali niti je Srbija država tog karaktera i takve istorije, niti se nalazi u nekoj slepoj ulici. Ona je u Evropi, u njenom najstarijem delu, na Balkanu, i to još u centru Balkana, ne na obalama Poluostrva. Oko Srbije su članice EU i Srbija se, kao malo ostrvo, nalazi u moru velike Evropske unije. Jedini pravi saveznik tom ostrvu jeste to more u kojem se ono nalazi i koje zapljuskuje njene obale (granice). To je jedino racionalno i jedino moguće rešenje. Svako drugo rešenje za Srbiju je skupo, preskupo, izolacionističko i u svakom pogledu van trendova XXI veka i budućnosti. To nije nikakva slepa evrofilija nego nasušna potreba Srbije koja je oduvek težila onoj prosvetenoj Evropi, obrazujući se u njoj, učeći od nje, u pokušaju da primeni bar neka od njenih dostignuća.

Veoma dobro se razumeju potrebe i naponi Evropske unije da se otklone uzroci njene unutrašnje krize i stagnacije. Međutim, Uniju ništa ne sme zaustaviti što bi ugrozilo misionarsku ulogu i projekte ujedinjenja Evrope. Evropska unija je iz perspektive Zapadnog Balkana, i naravno ne samo njega, nepojmljivo veliki projekt, i bez obzira koliko su složeni i veliki problemi Unije, uvek su veći i složeniji problemi malog Zapadnog Balkana sa velikim konfliktinim potencijalom. Ako Evropska unija propusti još jednu priliku da Zapadni Balkan integriše u svoje redove, to onda nosi veliku opasnost političkog upliva trećih zemalja koje nemaju one iste strategijske ciljeve kao Evropska unija. To bi naš region ostavilo u zoni konflikata, a evropski kontinent učinilo nedovoljno stabilnim i nejedinstvenim. U EU svi treba da prihvate da su zemlje Zapadnog Balkana preferirani partneri, jer su partneri iz jedne posebne, konfliktne zone, u pregovaračkom procesu sa Evropskom unijom, a ne eksperimentalna laboratorija neke njene administracije.

U jednom, manjem delu srpske javnosti ne postavlja se pitanje ima li EU alternativu, nego se kao alterantiva EU Srbiji nudi Evroazijska ekonomska unija. Ili sama Rusija, moguće kao neki savez sa Rusijom, a za neke koji Rusiju vole više od Srbije, kao ruska Moravska gubernija na Balkanu. Ona je stotinama i stotinama kilometara daleko od naših granica, van „evropskog mora“, a mi smo ostrvce u tom moru. Imali smo prilike da sagledamo u ovoj studiji da uprkos svim preferencijama i podsticajima, Srbija nikako ne može da dostigne nivo ukupnih ekonomskih odnosa (trgovina, investicije, finansije, tehnologija, drugo) s tim subjektima (Rusijom, EAEU, Kinom), uporediv sa onim koji ima sa Evropskom unijom.

SAD, Kina, Indija, Rusija i druge članice ZND, Evroazijska ekonomska unija, a verovatno da nema države i međunarodne strukture u svetu koje ne žele bar najširu saradnju sa Evropskom unijom. A Srbiji se nudi članstvo!

5. Zaključak

Jedan od najvećih izazova za sve činioce na Balkanu jeste mera prisustva Rusije, nekada super sile, sada velike sile, sa svojim „starim“ i novim interesima. Tu su, razume se, i druge sile, kao što je na balkanizovanom Balkanu bilo uvek prisutno više sila. Međutim, danas su, nakon nestanka bipolarnog sveta i okretanja Rusije samoj sebi i Zapadu, te druge sile - SAD, EU, NATO - dominantne u regionu Balkanskog poluostrva. Te sile su rešavale jugoslovensku krizu na svim gorućim tačkama kroz koje je ona prolazila, i tu su razume se i ostale. Rusija se u razrešavanje jugoslovenske krize uključivala kao pozvana strana, kao svedok, kao strana koja zbog svog istorijskog uticaja, naročito među Srbima, može bezbolnije da doprinese razrešavanju određenih oštrih konfliktnih situacija (Hrvatska „plan Z 4“, BiH Dejton, KiM rezolucija SB 1244). Za nešto više od toga Rusija nije imala ni unutrašnje snage i spoljnopolitičkog potencijala.

Na Balkanu su se međutim desili ili veoma poodmakli ili postali „nepovratni“ procesi evropske i evroatlantke integracije kojima je naš regiona po svom obodu na neki način „ograđen“, dok su u njegovom centru ostale određene krizne tačke, poput (rešene) BJRM, nerešenog KiM, difunkcionalne BiH, a ostao je i niz drugih problema u međusobnim odnosima kojim je bremenit politički Zapadni Balkan.

Za uređenje „preostalih“ ne malih pitanja u interesu naroda i zemalja našeg regiona, pokazuje se koliko je važno postavljanje Rusije, šta je njena politika, koji su njeni tradicionalni a koji novi interesi i pozicije sa kojih ona sve snažnije nastupa poslednjih desetak godina. Poučan je međutim primer Skoplja i Atine koji su pokazali da se i tako složeni i teški problemi na Balkanu mogu rešavati ako za to postoji politička volja suprotstavljenih strana, hrabrost lidera i spoljna podrška, uprkos ruskih i drugih smetnji.

Ne samo u našem regionu nego i šire u Evropi i svetu, Rusija se nakon godina posle perioda SSSR-a provedenih „na kolenima“, u pojedinim sredinama snažno projektuje, a na Balkanu dobija epitet ekspanzivne povratničke sile. Angažovanjem na Balkanu, Moskva pokušava da probleme iz svog neposrednog okruženja (proširenje NATO-a pa i EU, zatim Ukrajina, Gruzija), poznatim spoljnopolitičkim metodama transponuje dalje od svoga dvorišta, na naš balkanski prostor. Spoljna politika Srbije svesno prihvata taj pravac ruske politike i sve više nastavlja da lavira između Brisela i Moskve, u nedostatku političke volje i vizije da se dosledno i do kraja usredsredi ka glavnom cilju, a to je ubrzani proces integracije u EU, koji je više od deceniju i po zvanični spoljnopolitički prioritet države.

Ukrajinska kriza intenzivirala je rusku ekspanziju na čitav Balkan, ali istovremeno podstakla Zapad da odlučnije potiskuje Moskvu iz regiona. Ekspanzija Rusije na Balkanu prisutna je preko sfera politike i „meke moći“, energenata i ekonomije. Preko „Agrokora“ ruske banke su stavile „cipelu u vrata“ ne samo Hrvatske, već i cele regije. Rusija već godinama pokušava da „isplete mreže“ gasovoda balkanskom rutom. Rusiji su, posebno u energetsom smislu, interesantne članice EU Bugarska i Hrvatska, dok je i pored sankcija i pogoršanih političkih odnosa sa Zapadom primetno poboljšanje trgovinske razmene ili turizma sa manjim državama poput Albanije i Crne Gore.

Međutim, i Zapad geopolitički već ubrzano uzvraća nudeći državama Zapadnog Balkana članstvo u NATO kao svojevrzni preduslov (ali i privremenu kompenzaciju) za članstvo u EU, za koje u Uniji još uvek ne postoji konsenzus. Tako su na Balkanu, u političkom smislu, obrazovane dve svojevrzne zone, praktično dva polja političkog delovanja, unutrašnjeg i spoljnog. S jedne strane su to zemlje članice EU i NATO, a s druge je pet država Zapadnog Balkana i Kosovo, koji nisu članice EU, ali su neke od njih članice NATO (Albanija i Crna Gora). Srbija je jedina među zemljama Zapadnog Balkana koja ne želi članstvo u NATO, uprkos najvišeg nivoa i intenziteta saradnje.

Srbija i BiH postaju ostrvo, zona odmeravanja uticaja Zapada i Rusije, a i tlo za regionalne nacionalističke i populističke politike iz 90-ih godina. Kosovo je glavni galvanizator unutrašnje i spoljne politike Srbije, ali i geopolitičko sidro Ruske Federacije na Balkanu. Zato bi Beograd trebalo da što pre reši taj problem, čime bi Moskva bila potisnuta iz osnovnog balkanskog uporišta – Srbije.

Da Rusija treba da bude potisnuta sa Zapadnog Balkana, barem u političkom i bezbednosnom smislu, svedoči i njena veoma agresivna kampanja protiv ulaska u NATO Srbije i BiH, a posebno pokušaj državnog udara u Crnoj Gori iza koga stoje ruski obavštajci, pa time posredno i ruska država. To je samo dokaz da je Moskva spremna da na ovakvom trusnom tlu otvara krize i potpiruje sukobe.

Ali ne treba očekivati da će Rusija biti sasvim potisnuta sa Zapadnog Balkana, kao što je bila više decenija posle 1948. godine iz bivše Jugoslavije. Moskva trenutno ima ne samo tradicionalni i trenutni lukrativni interes prisustva na ovim prostorima, već je njena ekspanzija neka vrsta simetričnog odgovora na širenje uticaja Zapada, posebno SAD na prostor bivših sovjetskih republika, Crnomorski region i Kavkaz (Ukrajinu i Gruziju).

Problem je što neokolonijalni i okrutni neoliberalni odnos Zapada prema državama kandidatima za članstvo u EU na Zapadnom Balkanu, dovodi do toga da će se slabo plaćeni radnici u pelenama, dodatno frustrirani lošijim praškom za veš, čokoladom i drugim namirnicama sigurno okrenuti u pravcu Istoka gde je kolonijalizam skoro potpuno izvestan. EU treba da traži jače uspotavljanje vladavine prava u celom balkanskom regionu, posebno kod država kandidata, jer te slabe države ne mogu same da se nose sa velikom međudržavnom korupcijom koja potencijalno dolazi iz Rusije i Kine, posebno u sferama energetike, infrastrukture, telekomunikacija, sirovina i naoružanja.

Bezbednosna arhitektura Evrope neumoljivo se menja i traži nove odgovore kojih danas nema. Tu sudbinu u potpunosti deli i naš najosetljiviji evropski region sa mnogim nasleđima iz nedavne prošlosti. Za neke je na Balkanu, a pre svega kod nas u Srbiji, politička opcija evroatlantskim integracijama Evroazijska ekonomska unija i vojni savez ODKB. Već na prvi pogled je jasno da se tu radi o dve potpuno različite geografije i međusobno udaljene i nepovezane teritorije da bi se, uz ostalo, uopšte moglo govoriti o nekom efikasnom i smislenom savezništvu zasnovanom na prirodnoj osnovi.

Evropska unija je iz perspektive Zapadnog Balkana, i naravno ne samo njega, nepojmljivo veliki projekt, i bez obzira koliko su složeni i veliki problemi Unije, uvek su veći i složeniji problemi malog Zapadnog Balkana sa velikim evropskim konfliktinim potencijalom. Zato Evropska unija ne sme propusti još jednu priliku da Zapadni Balkan integriše u svoje redove, jer na taj deo evropskog kontinenta nije usredseđena samo Rusija nego i Kina, Turska i još neke druge „obećane“ zemlje. To bi naš region ostavilo u zoni konflikata, a evropski kontinent ne bi učinilo stabilnijim i jedinstvenijim. Mi bismo ostali eksperimentalna laboratorija za druge velike igrače. U EU svi treba da prihvate da su zemlje Zapadnog Balkana preferirani partneri iz jedne posebne, konfliktne zone koju u svom interesu, u ubraznom pregovaračkom procesu, jedino Unija može zatvori.

6. Literatura, dokumenti i druge publikacije

Literatura:

Bešlin, Milivoj. 2016. "Nova istorija za novi identitet." u: Sonja Biserko (ur.). *Potka srpskog identiteta – antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam..* Ogledi knjiga br. 17. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Đukić Srećko, Varga Boris. 2017. Srbija na putu ka EU i Rusija, Spoljnopolitičke sveske 02/17. Beograd: Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji (www.emins.org).

Đukić, Srećko. 2011. *Ruski gas u Evropi - od detanta do Južnog toka*. Beograd: Službeni glasnik.

Đukić, Srećko. 2012. Povratak saveza. Beograd: Službeni glasnik.

Đukic, Srećko. 2014. „Odnosi Srbije sa Rusijom - osvrt na postjugoslovenski (postsovjetski) period“, u: Minić, J., ured. *Izazovi spoljne politike Srbije*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji(www.emins.org) i Friedrich Ebert Fondacija.

Đukić, Srećko. 2017. *Era ruskog gasa - gas i globalna bezbednost*. Beograd: Odbrana

Đukić, Srećko. 2018. *Balkanska mapa gasa*, Ekonomski vidici, 12/18, časopis Društva ekonomista Beograda.

Đukić, Srećko. 2019. *Miris gasa kruži Evropom*, u knjizi Energetska diplomatija Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima. IMPP. Beograd.

Friedrich Ebert Stiftung u Beču „Security radar 2019: Wake-up call for Europe!“

Klark, Vesli K. 2003. *Moderno ratovanje: Bosna, Kosovo i budućnost oružane borbe*. Beograd: Samizdat B92.

Krumm, Reinhard, Dienes, Alexandra. 2019. *Security radar 2019: Wake-up call for Europe!*, Vienna: Friedrich Ebert Stiftung.

Novaković, Igor. 2012. *Neutralnost u Evropi u 21. veku i slučaj Srbije*. Beograd: ISAC Fund.

Varga, Boris. 2007. *Putin i baršunasta gerila*. Beograd: Vreme.

Varga, Boris. 2013. *Farbanje demokratije*. Beograd: Helsinški odbora za ljudska prava u Srbiji.

Varga, Boris. 2013. *Od „šarenih revolucija“ do Anonimusa – „Popravljanje“ demokratije i novi autoritarizam*. Novi Sad: Vojvođanska politikološka asocijacija.

Varga, Boris. 2015. *Evropa posle Majdana*. Novi Sad: Studentski kulturni centar Novi Sad.

Varga, Boris. 2018. "Zapadni Balkan: Geopolitika nedovršenih država" u: Kisić, Izabela, Stanojlović, Seška (ur.). *Mladi u eri postistine – Evropski identitet i obrazovanje*. Helsinške sveske br. 37. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Varga, Boris. 2018. *Populizam, direktna demokratija i tiranija većine*. Novi Sad: Vojvođanska politikološka asocijacija.

Dokumenti i druge publikacije:

Podela Kosova: Podrivanje multietničkog koncepta. 2018. Helsinški bilten, Br. 143, septembar 2018, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Rezolucija o zaštiti ustavnog poretka i proglašenju vojne neutralnosti Republike Srpske, Narodna skupština Republike Srpske, 18. oktobra 2017.

Ruska meka moć u ekspanziji. 2015. Helsinški bilten. Br. 120, oktobar 2016, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

United Nation, Recommendation of the Security Council of 19 September 1992, A/RES/47/1, 7th plenary meeting, 22 September 1992.

Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP), Republike Srbije i organizacije severno-atlantskog ugovora (NATO), Beograd, decembar 2014. godine.

Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije, 2008.

O autorima

Dr Srećko Djukić

Autor je diplomata, ambasador, više puta službovao u Moskvi, bio u Sofiji, ambasador u Belorusiji. Bavi se pisanjem, istraživanjem, publicistikom, objavio je dvadesetak knjiga, brojne članke, komentare (v. Wikipedia). Kontakt: drsdjukic@yahoo.co.uk

Dr Boris Varga

Autor je politikolog i novinar. Saradnik više stranih i regionalnih medija, kao i nevladinih organizacija za pitanja tranzicije bivših socijalističkih republika. Objavio je osam knjiga: www.borisvarga.com. Kontakt: boris.varga@gmail.com

